

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ

JULIANE KOKOTT

της 10ης Σεπτεμβρίου 2020¹

Συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-473/19 και C-474/19

Föreningen Skydda Skogen κ.λπ.

κατά

Länsstyrelsen i Västra Götalands län

[αίτηση του Vänersborgs tingsrätt, mark- och miljödomstolen (τμήματος κτηματικών και περιβαλλοντικών υποθέσεων του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου του Vänersborg, Σουηδία)
για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Οδηγία 2009/147/ΕΚ – Διατήρηση των αγρίων πτηνών – Οδηγία 92/43/ΕΟΚ – Διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας – Απαγορεύσεις για τη διατήρηση των προστατευόμενων ειδών – Υλοτόμηση – Κατάσταση διατήρησης των ειδών – Πρόθεση»

Περιεχόμενα

I.	Εισαγωγή	2
II.	Το νομικό πλαίσιο	3
A.	Η Σύμβαση της Βέρνης	3
B.	Το δίκαιο της Ένωσης	4
1.	Η οδηγία για τους οικοτόπους	4
2.	Η οδηγία για τα πτηνά	6
3.	Η οδηγία για την περιβαλλοντική ευθύνη	8
Γ.	Το σουηδικό δίκαιο	8

¹ Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γερμανική.

III. Τα πραγματικά περιστατικά και η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως	9
IV. Σκεπτικό	12
A. Είδη προστατευόμενα από το άρθρο 5 της οδηγίας για τα πτηνά (πρώτο ερώτημα)	13
B. Τόποι αναπαραγωγής (τέταρτο και πέμπτο ερώτημα)	14
Γ. Οι απαγορεύσεις υποβαθμίσεων εκ προθέσεως (δεύτερο ερώτημα)	16
1. Ως προς τις απαγορεύσεις της θανάτωσης και της καταστροφής	17
α) Ως προς την οδηγία για τους οικοτόπους	17
β) Ως προς την οδηγία για τα πτηνά	19
– αα) Κατάσταση διατηρήσεως του είδους	19
– ββ) Η «πρόθεση» υπό την έννοια της οδηγίας για τα πτηνά	20
γ) Ενδιάμεσο συμπέρασμα	22
2. Ως προς τις απαγορεύσεις ενόχλησης	23
α) Η οδηγία για τα πτηνά	23
β) Ως προς την οδηγία για τους οικοτόπους	24
Δ. Το επίπεδο αξιολόγησης της καταστάσεως διατηρήσεως (τρίτο ερώτημα)	25
V. Πρόταση	26

I. Εισαγωγή

1. Η οδηγία για τους οικοτόπους² και η οδηγία για τα πτηνά³ περιέχουν διατάξεις σχετικά με προστατευόμενες περιοχές, αλλά απαιτούν επιπροσθέτως την προστασία ορισμένων ειδών της πανίδας και της χλωρίδας ακόμη και εκτός των προστατευόμενων περιοχών⁴. Οι προστατευτικές διατάξεις επιτρέπουν κατά περίπτωση εξαιρέσεις, υπό προϋποθέσεις που πρέπει να ερμηνεύονται αυστηρά.

2. Η παρούσα υπόθεση εγείρει ενώπιον του Δικαστηρίου ερωτήματα σχετικά με την προστασία ειδών, τα οποία το έχουν ήδη απασχολήσει σε παρόμοια μορφή σχετικά με την προστασία περιοχών. Σχετικά με την προστασία περιοχών είχε επιχειρηθεί –ανεπιτυχώς σε μεγάλο βαθμό– η χρήση αντισταθμιστικών μέτρων για την υποβάθμιση περιοχών, προκειμένου να αποκλειστεί η

² Οδηγία 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Μαΐου 1992, για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας (ΕΕ 1992, L 206, σ. 7), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2013/17/ΕΕ του Συμβουλίου της 13ης Μαΐου 2013 (ΕΕ 2013, L 158, σ. 193).

³ Οδηγία 2009/147/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 30ής Νοεμβρίου 2009, περί της διατήρησης των αγρίων πτηνών (ΕΕ 2010, L 20, σ. 7), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2013/17/ΕΕ του Συμβουλίου, της 13ης Μαΐου 2013, για την προσαρμογή ορισμένων οδηγιών στον τομέα του περιβάλλοντος, λόγω της προσχώρησης της Δημοκρατίας της Κροατίας (ΕΕ 2013, L 158, σ. 193).

⁴ Εσχάτως απόφαση της 11ης Ιουνίου 2020, Alianța pentru combaterea abuzurilor (C-88/19, EU:C:2020:458).

εφαρμογή της προστατευτικής διάταξης. Εντούτοις, τέτοια αντισταθμιστικά μέτρα ανήκουν στις προϋποθέσεις μιας παρέκκλισης, η οποία προϋποθέτει περαιτέρω μια στάθμιση και μια εξέταση εναλλακτικών επιλογών⁵.

3. Στην προκειμένη υπόθεση το ζήτημα είναι πλέον αν η εφαρμογή των απαγορεύσεων που έχουν θεσπιστεί για την προστασία των ειδών δύναται να εξαρτάται από την υποβάθμιση που επιφέρει το επίμαχο μέτρο στην κατάσταση διατήρησης του οικείου είδους. Η καλή κατάσταση διατήρησης όμως τίθεται ρητώς ως προϋπόθεση μιας παρεκκλίσεως, τουλάχιστον στην οδηγία για τους οικοτόπους. Εκτός αυτού, οι παρεκκλίσεις προϋποθέτουν συγκεκριμένους λόγους και μια εξέταση εναλλακτικών επιλογών. Παρόμοια είναι η κατάσταση και ως προς την προστασία των πτηνών.

4. Εντούτοις, πρέπει παραλλήλως να αναγνωριστεί ότι οι διατάξεις για την προστασία των ειδών, όπως ερμηνεύονται από το Δικαστήριο, δύνανται να απαιτούν πολύ εκτεταμένους περιορισμούς ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Επομένως, υφίσταται ένα εύλογο ενδιαφέρον για την αποφυγή δυσανάλογων περιορισμών.

5. Ως εκ τούτου η παρούσα υπόθεση παρέχει μια ευπρόσδεκτη ευκαιρία για την εγγύτερη εξέταση αυτής της αντιθέσεως.

II. Το νομικό πλαίσιο

A. Η Σύμβαση της Βέρνης

6. Το άρθρο 6 της Συμβάσεως της Βέρνης⁶ περιέχει θεμελιώδεις απαγορεύσεις για την προστασία των ειδών:

«Εκαστο συμβαλλόμενο μέρος λαμβάνει τα πρόσφορα και απαιτούμενα νομοθετικά και διοικητικά μέτρα, προκειμένου να διασφαλίσει την ειδική προστασία των ειδών της άγριας πανίδας που απαριθμούνται στο παράρτημα II. Σε σχέση με τα είδη αυτά απαγορεύεται μεταξύ άλλων:

- α) οποιαδήποτε μορφή εκ προθέσεως σύλληψης, περιορισμού ή εκ προθέσεως θανάτωσης·
- β) η σκόπιμη πρόκληση ζημιών ή η καταστροφή του τόπου αναπαραγωγής ή αναπαύσεως·
- γ) η σκόπιμη παρενόχληση των άγριων ζώων, κυρίως κατά την περίοδο εκτροφής των νεογνών και της χειμερίας νάρκης καθόσον αυτού του είδους η παρενόχληση είναι σημαντική σε σχέση με τους σκοπούς της παρούσας συμβάσεως,
- δ) η σκόπιμη καταστροφή ή η εκ προθέσεως αφαίρεση ωών από το φυσικό περιβάλλον ή η κατοχή τέτοιων ωών, έστω και εάν είναι κενά·

⁵ Πρβλ. αποφάσεις της 15ης Μαΐου 2014, Briels κ.λπ. (C-521/12, EU:C:2014:330), της 21ης Ιουλίου 2016, Orleans κ.λπ. (C-387/15 και C-388/15, EU:C:2016:583), της 26ης Απριλίου 2017, Επιτροπή κατά Γερμανίας (C-142/16, EU:C:2017:301), και της 7ης Νοεμβρίου 2018, Coöperatie Mobilisation for the Environment κ.λπ. (C-293/17 και C-294/17, EU:C:2018:882).

⁶ Σύμβαση περί της διατήρησης της άγριας ζωής και του φυσικού περιβάλλοντος της Ευρώπης (ΕΕ 1982, L 38, σ. 3), υπογραφείσα στις 19 Σεπτεμβρίου 1979 στη Βέρνη· εγκριθείσα εξ ονόματος της Κοινότητας με την απόφαση 82/72/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 3ης Δεκεμβρίου 1981 (ΕΕ 1982, L 38, σ. 1).

ε) η κατοχή ή το μεταξύ κρατών εμπόριο ζώντων ή τεθνεώτων ζώων περιλαμβανομένων των ταριχευμένων ζώων και άνευ ετέρου διακριτών μερών των ζώων αυτών ή άνευ ετέρου διακριτών προϊόντων εκ των ζώων αυτών, εφόσον τούτο συμβάλλει στην αποτελεσματική εφαρμογή του παρόντος άρθρου.»

7. Οι παρεκκλίσεις ρυθμίζονται στο άρθρο 9, παράγραφος 1, της Συμβάσεως:

«Με την προϋπόθεση ότι δεν υπάρχει άλλη ικανοποιητική λύση και εφόσον η παρέκκλιση δεν βλάπτει την επιβίωση του συγκεκριμένου πληθυσμού, κάθε συμβαλλόμενο Μέρος μπορεί να παρεκκλίνει των διατάξεων των άρθρων 4, 5, 6, 7 και της απαγόρευσης χρησιμοποίησης των μέσων των αναφερομένων στο άρθρο 8:

- για τον σκοπό της διατήρησης της χλωρίδας και της πανίδας,
- για την πρόληψη σημαντικών ζημιών στην καλλιέργεια, την κτηνοτροφία, τα δάση, την αλιεία, τα ύδατα και σε άλλες μορφές ιδιοκτησίας,
- για το συμφέρον της δημόσιας υγείας και ασφαλείας, της ασφαλείας της αεροπλοΐας ή άλλων πρωταρχικών δημόσιων συμφερόντων,
- για τον σκοπό έρευνας και εκπαίδευσης, επανεγκατάστασης πληθυσμού, επανεισαγωγής και εκτροφής,
- για να επιτρέπεται, με αυστηρές ελεγχόμενες προϋποθέσεις, σε επιλεκτική βάση και εντός ορισμένου μέτρου η σύλληψη, η κατοχή ή οποιαδήποτε άλλη ορθολογική εκμετάλλευση ορισμένων άγριων ζώων και φυτών σε μικρές ποσότητες.»

B. Το δίκαιο της Ένωσης

1. Η οδηγία για τους οικοτόπους

8. Κατά το άρθρο 1, στοιχείο θ', της οδηγίας για τους οικοτόπους, ως κατάσταση διατήρησης νοείται «το αποτέλεσμα του συνόλου των παραγόντων που, επιδρώντας στο οικείο είδος, είναι δυνατόν, να αλλοιώσουν μακροπρόθεσμα την κατανομή και το μέγεθος των πληθυσμών του στο αναφερόμενο στο άρθρο 2 έδαφος.

Η “κατάσταση της διατήρησης” κρίνεται ως “ικανοποιητική” όταν:

- τα δεδομένα τα σχετικά με την πορεία των πληθυσμών του οικείου είδους δείχνουν ότι το είδος αυτό εξακολουθεί και μπορεί να εξακολουθεί μακροπρόθεσμα να αποτελεί ένα ζωτικό στοιχείο των φυσικών οικοτόπων στους οποίους ανήκει και
- η περιοχή της φυσικής κατανομής του είδους αυτού δεν φθίνει ούτε υπάρχει κίνδυνος να μειωθεί κατά το προβλεπτό μέλλον και
- υπάρχει και θα συνεχίσει πιθανόν να υπάρχει ένας οικότοπος σε επαρκή έκταση ώστε οι πληθυσμοί του να διατηρηθούν μακροπρόθεσμα.»

9. Κατά το άρθρο 1, στοιχείο ιγ', της οδηγίας για τους οικοτόπους, ως δείγμα ορίζεται «οποιοδήποτε ζώο ή φυτό, ζωντανό ή νεκρό, των ειδών που απαριθμούνται στο παράρτημα IV και στο παράρτημα V, οποιοδήποτε μέρος ή προϊόν που προέρχεται από αυτά καθώς και κάθε άλλο εμπόρευμα που αποδεικνύεται ότι είναι μέρος ή προϊόν ζώων ή φυτών αυτών των ειδών βάσει συνοδευτικού εγγράφου, της συσκευασίας, του σήματος, της επισήμανσης ή άλλου στοιχείου».

10. Το άρθρο 2 της οδηγίας για τους οικοτόπους περιέχει τους σκοπούς της:

«1. Η παρούσα οδηγία σκοπό έχει να συμβάλει στην προστασία της βιολογικής ποικιλομορφίας, μέσω της διατήρησης των φυσικών οικοτόπων, καθώς και της άγριας χλωρίδας και πανίδας στο ευρωπαϊκό έδαφος των κρατών μελών όπου εφαρμόζεται η συνθήκη.

2. Τα μέτρα τα οποία λαμβάνονται σύμφωνα με την παρούσα οδηγία αποσκοπούν στη διασφάλιση της διατήρησης ή της αποκατάστασης σε ικανοποιητική κατάσταση διατήρησης, των φυσικών οικοτόπων και των άγριων ειδών χλωρίδας και πανίδας κοινοτικού ενδιαφέροντος.

3. Κατά τη λήψη μέτρων σύμφωνα με την παρούσα οδηγία, λαμβάνονται υπόψη οι οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές απαιτήσεις, καθώς και οι περιφερειακές και τοπικές ιδιομορφίες.»

11. Το άρθρο 12 της οδηγίας για τους οικοτόπους περιέχει τις θεμελιώδεις υποχρεώσεις προστασίας των ειδών:

«1. Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε να θεσπισθεί ένα καθεστώς αυστηρής προστασίας των ζωικών ειδών που αναφέρονται στο σημείο α) του παραρτήματος IV, στην περιοχή φυσικής κατανομής τους, που να απαγορεύει:

α) κάθε μορφή σύλληψης ή θανάτωσης, εκ προθέσεως, δειγμάτων αυτών των ειδών λαμβανομένων στη φύση·

β) να παρενοχλούνται εκ προθέσεως τα εν λόγω είδη, ιδίως κατά την περίοδο αναπαραγωγής, την περίοδο κατά την οποία τα νεογνά εξαρτώνται από τη μητέρα, τη χειμερία νάρκη και τη μετανάστευση·

γ) την εκ προθέσεως καταστροφή ή τη συλλογή των αυγών στο φυσικό περιβάλλον·

δ) τη βλάβη ή καταστροφή των τόπων αναπαραγωγής ή των τόπων ανάπαυσης.

2. Τα κράτη μέλη απαγορεύουν την κατοχή, τη μεταφορά, την πώληση, ή την ανταλλαγή και την προσφορά προς πώληση ή ανταλλαγή των δειγμάτων των ειδών που έχουν συλληφθεί στο φυσικό περιβάλλον, εκτός εκείνων που συλλέγησαν νομίμως πριν από τη θέση σε εφαρμογή της παρούσας οδηγίας.

[...]»

12. Το άρθρο 16, παράγραφος 1, της οδηγίας για τους οικοτόπους προβλέπει παρεκκλίσεις από το άρθρο 12:

«Τα κράτη μέλη, υπό τον όρο ότι δεν υπάρχει άλλη αποτελεσματική λύση και ότι η παρέκκλιση δεν παραβιάζει τη διατήρηση, σε ικανοποιητική κατάσταση διατήρησης, των πληθυσμών των συγκεκριμένων ειδών στην περιοχή της φυσικής του[ς] κατανομής, μπορούν να παρεκκλίνουν από τις διατάξεις των άρθρων 12, 13, 14 και 15 στοιχεία α) και β):

- α) για να προστατεύσουν την άγρια πανίδα και χλωρίδα και να διατηρήσουν τους φυσικούς οικοτόπους·
- β) για να προλάβουν σοβαρές ζημιές, ιδίως των καλλιεργειών, της κτηνοτροφίας, των δασών, των πληθυσμών ιχθύων και των υδάτων και ιδιοκτησιών άλλης μορφής·
- γ) για λόγους δημόσιας υγείας και ασφαλείας ή για άλλους επιτακτικούς λόγους προέχοντος δημοσίου συμφέροντος, συμπεριλαμβανομένων τυχόν λόγων κοινωνικού ή οικονομικού χαρακτήρα και ευεργετικών συνεπειών πρωταρχικής σημασίας για το περιβάλλον·
- δ) για εκπαιδευτικούς και ερευνητικούς λόγους, για λόγους αποκατάστασης πληθυσμών και επανεισαγωγής των εν λόγω ειδών και για επιχειρήσεις αναπαραγωγής που απαιτούνται για τους σκοπούς αυτούς, συμπεριλαμβανομένης της τεχνητής αναπαραγωγής των φυτών·
- ε) για να επιτρέψουν, υπό όρους αυστηρά ελεγχόμενους, την επιλεκτική και ποσοτικά περιορισμένη σύλληψη ή κράτηση περιορισμένου αριθμού, προσδιορισμένου από τις αρμόδιες εθνικές αρχές, μερικών δειγμάτων των ειδών που αναφέρει το παράρτημα IV.»

13. Στο παράρτημα IV, στοιχείο α', της οδηγίας για τους οικοτόπους αναφέρεται μεταξύ άλλων ο βάτραχος των βάλτων (*Rana arvalis*) ως ζωικό είδος κοινοτικού ενδιαφέροντος που απαιτεί αυστηρή προστασία.

2. Η οδηγία για τα πτηνά

14. Η δέκατη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας για τα πτηνά απαιτεί μεταξύ άλλων τη διατήρηση του πληθυσμού ορισμένων ειδών πτηνών σε «ικανοποιητικό επίπεδο»:

«Λόγω του επιπέδου του πληθυσμού τους, της γεωγραφικής κατανομής τους και του ρυθμού αναπαραγωγής τους στο σύνολο της Κοινότητας, ορισμένα είδη μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο θήρας, πράγμα που αποτελεί αποδεκτή εκμετάλλευση, εφόσον θεσπισθούν και τηρηθούν σεβαστά ορισμένα όρια, καθότι η θήρα αυτή πρέπει να είναι συμβατή με τη διατήρηση του πληθυσμού αυτών των ειδών σε ικανοποιητικό επίπεδο.»

15. Το άρθρο 1 της οδηγίας για τα πτηνά ορίζει το πεδίο εφαρμογής της:

«Η παρούσα οδηγία αφορά τη διατήρηση όλων των ειδών πτηνών που ζουν εκ φύσεως σε άγρια κατάσταση στο ευρωπαϊκό έδαφος των κρατών μελών στο οποίο εφαρμόζεται η συνθήκη. Έχει αντικείμενο την προστασία, τη διαχείριση και τη ρύθμιση των ειδών αυτών και κανονίζει την εκμετάλλευσή τους.»

16. Το άρθρο 2 της οδηγίας για τα πτηνά περιέχει τη θεμελιώδη υποχρέωση των κρατών μελών σε σχέση με τη διατήρηση των ειδών πτηνών:

«Τα κράτη μέλη υιοθετούν όλα τα αναγκαία μέτρα με σκοπό να διατηρηθεί ή να προσαρμοσθεί ο πληθυσμός όλων των ειδών των πτηνών που αναφέρονται στο άρθρο 1 σε επίπεδο που να ανταποκρίνεται μεταξύ άλλων στις οικολογικές, επιστημονικές και μορφωτικές απαιτήσεις, λαμβάνοντας, ωστόσο, υπόψη τις οικονομικές και ψυχαγωγικές απαιτήσεις.»

17. Για ορισμένα είδη πτηνών που αναφέρονται στο παράρτημα I της οδηγίας για τα πτηνά, όπως τα αποδημητικά πτηνά, το άρθρο 4 προβλέπει τη δημιουργία ιδιαίτερων ζωνών ειδικής προστασίας. Σύμφωνα με τα αναφερόμενα από το αιτούν δικαστήριο, από τα είδη του παραρτήματος I επηρεάζεται ο αγριόκουρκος (*Tetrao urogallus*). Οι σουηδικοί πληθυσμοί της μικρής τσικλητάρας (*Dryobates minor*) και του χρυσοβασιλίσκου (*Regulus regulus*) πρέπει πιθανώς να θεωρηθούν ως αποδημητικά πτηνά.

18. Στο άρθρο 5 της οδηγίας για τα πτηνά περιέχονται απαγορεύσεις ανεξαρτήτως περιοχής:

«Με την επιφύλαξη των άρθρων 7 και 9, τα κράτη μέλη υιοθετούν τα αναγκαία μέτρα για να εγκαθιδρύσουν ένα γενικό καθεστώς προστασίας όλων των ειδών πτηνών που αναφέρονται στο άρθρο 1 και περιλαμβάνουν ειδικότερα την απαγόρευση:

- α) τ[ης] εκ προθέσεως [θανατώσεως] ή συλλήψεως πτηνών με οιονδήποτε τρόπο·
- β) της εκ προθέσεως καταστροφής ή βλάβης των φωλιών και των αυγών και της αφαιρέσεως των φωλιών·
- γ) της συλλογής των αυγών στη φύση και της κατοχής τους, έστω και κενών·
- δ) της σκόπιμης ενόχλησης των πτηνών, ιδιαίτερα κατά την περίοδο αναπαραγωγής και εξαρτήσεως, όταν αυτή έχει σημαντικές συνέπειες σε σχέση με τους αντικειμενικούς σκοπούς της παρούσας οδηγίας·
- ε) [...]».

19. Το άρθρο 9, παράγραφος 1, της οδηγίας για τα πτηνά επιτρέπει παρεκκλίσεις από τις απαγορεύσεις του άρθρου 5:

«1. Εφόσον δεν υπάρχουν άλλες ικανοποιητικές λύσεις, τα κράτη μέλη μπορούν να μην εφαρμόσουν τις διατάξεις των άρθρων 5 έως 8 για τους εξής λόγους:

- α) – για λόγους υγείας και δημόσιας ασφάλειας,
- για λόγους αεροπορικής ασφάλειας,
- για να προληφθούν σοβαρές ζημιές στις καλλιέργειες, στα οικιακά ζώα, στα δάση, στην αλιεία και στα ύδατα,
- για την προστασία της χλωρίδας και πανίδας,

- β) για ερευνητικούς και διδακτικούς σκοπούς, για σκοπούς εμπλουτισμού πληθυσμών και επανεισαγωγής, καθώς και για εκτροφή σχετική με αυτές τις ενέργειες,
- γ) για να επιτραπεί με αυστηρά ελεγχόμενους όρους και τρόπο επιλεκτικό η σύλληψη, η κράτηση και η ορθολογική εκμετάλλευση ορισμένων πτηνών σε μικρές ποσότητες.»

3. Η οδηγία για την περιβαλλοντική ευθύνη

20. Στο άρθρο 2, σημείο 1, στοιχείο α', της οδηγίας για την περιβαλλοντική ευθύνη⁷ ορίζεται η έννοια της περιβαλλοντικής ζημίας αναφορικά με προστατευόμενα είδη:

«Ζημία προστατευόμενων ειδών και φυσικών οικοτόπων, ήτοι οποιαδήποτε ζημία έχει σημαντικά δυσμενείς συνέπειες για την επίτευξη ή τη συντήρηση της ευνοϊκής κατάστασης διατήρησης αυτών των οικοτόπων ή ειδών. Η σημασία αυτών των συνεπειών πρέπει να αξιολογείται σε σχέση με την αρχική κατάσταση, λαμβάνοντας υπόψη τα κριτήρια που περιλαμβάνονται στο Παράρτημα Ι.

[...]»

21. Σύμφωνα με το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας για την περιβαλλοντική ευθύνη πρέπει να αποφεύγονται οι περιβαλλοντικές ζημίες:

«Στις περιπτώσεις κατά τις οποίες δεν έχει ακόμη συμβεί περιβαλλοντική ζημία αλλά υπάρχει επικείμενη απειλή να προκληθεί τέτοια ζημία, ο φορέας εκμετάλλευσης λαμβάνει αμελλητί τα απαραίτητα προληπτικά μέτρα.»

Γ. Το σουηδικό δίκαιο

22. Το άρθρο 4 της Artskyddsförordning (2007:845) (κανονιστικής πράξης για την προστασία των ειδών) μεταφέρει στο εσωτερικό δίκαιο τις απαγορεύσεις του άρθρου 12 της οδηγίας για τους οικοτόπους και του άρθρου 5 της οδηγίας για τα πτηνά:

«Απαγορεύονται όσον αφορά τα άγρια πτηνά και τα άγρια ζωικά είδη που επισημαίνονται με την ένδειξη “N” ή “n” στο παράρτημα 1 της παρούσας κανονιστικής πράξεως:

1. η σύλληψη ή η εκ προθέσεως θανάτωση ζώων,
2. η εκ προθέσεως παρενόχληση ζώων, ιδίως κατά την περίοδο αναπαραγωγής, την περίοδο κατά την οποία τα νεογνά εξαρτώνται από τη μητέρα, την περίοδο της χειμερίας νάρκης και την περίοδο της μετανάστευσής τους,
3. η εκ προθέσεως καταστροφή ή η συλλογή αυγών στο φυσικό περιβάλλον, και
4. η βλάβη ή καταστροφή των τόπων αναπαραγωγής ή των τόπων ανάπαυσης των ζώων.

Οι απαγορεύσεις εφαρμόζονται σε όλα τα στάδια της ζωής των ζώων.

⁷ Οδηγία 2004/35/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 21ης Απριλίου 2004, σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη όσον αφορά την πρόληψη και την αποκατάσταση περιβαλλοντικής ζημίας (ΕΕ 2004, L 143, σ. 56) όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2013/30/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Ιουνίου 2013 (ΕΕ 2013, L 178, σ. 66).

Το πρώτο εδάφιο δεν έχει εφαρμογή όσον αφορά τη θήρα των πτηνών και των θηλαστικών ειδών. Επί της θήρας των ειδών αυτών εφαρμόζονται οι παρεμφερούς περιεχομένου διατάξεις του νόμου (1987:259) περί θήρας και της κανονιστικής πράξεως (1987:905) περί θήρας. Το πρώτο εδάφιο δεν έχει εφαρμογή ούτε όσον αφορά την αλιεία. Επί της αλιείας εφαρμόζονται οι παρεμφερούς περιεχομένου διατάξεις της κανονιστικής πράξεως (1994:1716) περί των δραστηριοτήτων της αλιείας και της υδατοκαλλιέργειας, καθώς και περί του αλιευτικού τομέα.»

23. Το παράρτημα 1 της κανονιστικής πράξεως για την προστασία των ειδών περιέχει έναν κατάλογο όλων των ειδών που αναφέρονται στα παραρτήματα I έως III της οδηγίας για τα πτηνά και στα παραρτήματα II, IV και V της οδηγίας για τους οικοτόπους. Ως εκ τούτου αναγράφονται εκεί, από τα είδη που αναφέρονται στην παρούσα υπόθεση, ο αγριόκουρκος (*Tetrao urogallus*) και ο βάτραχος των βάλτων (*Rana arvalis*).

24. Τα είδη του παραρτήματος IV της οδηγίας για τους οικοτόπους, όπως ο αναφερόμενος στην προκειμένη υπόθεση βάτραχος των βάλτων, *Rana arvalis*, επισημαίνονται στο παράρτημα αυτό της κανονιστικής πράξεως για την προστασία των ειδών με την ένδειξη «N». Ένα είδος που επισημαίνεται με την ένδειξη «n» απαιτεί αυστηρότερη προστασία λόγω αξιολόγησης από τη Σουηδία σε εθνικό επίπεδο ή λόγω μιας διεθνούς δεσμεύσεως. Τέτοια είδη δεν αναφέρονται στο παράρτημα IV της οδηγίας για τους οικοτόπους.

25. Σύμφωνα με το άρθρο 14 της κανονιστικής πράξεως για την προστασία των ειδών, το περιφερειακό συμβούλιο δύναται κατά περίπτωση να εγκρίνει παρέκκλιση από τις απαγορεύσεις του άρθρου 4.

III. Τα πραγματικά περιστατικά και η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως

26. Αμφότερες οι υποθέσεις αφορούν την κοινοποίηση προς τη δασική υπηρεσία υλοτομήσεων σε δασική έκταση που βρίσκεται στον δήμο Härryda της Σουηδίας. Οι επεμβάσεις θα έχουν ως αποτέλεσμα την υλοτόμηση όλων των δέντρων στις εκτάσεις που αφορούν, εκτός από έναν περιορισμένο αριθμό δέντρων που προβλέπεται να διατηρηθούν σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές της δασικής υπηρεσίας.

27. Στη συγκεκριμένη δασική έκταση απαντούν τα ενδιαιτήματα των ακόλουθων ειδών πτηνών: μικρή τσικλιτάρα (*Dryobates minor* ή *Dendrocopos minor*), αγριόκουρκος (*Tetrao urogallus*), βουνοπαπαδίτσα (*Poecile montanus* ή *Parus montanus*), χρυσοβασιλίσκος (*Regulus regulus*) και ελατοπαπαδίτσα (*Periparus ater* ή *Parus ater*). Στην περιοχή μπορεί επίσης να ανιχνευθεί ο βάτραχος των βάλτων (*Rana arvalis*).

28. Σύμφωνα με τις εκθέσεις της Σουηδίας στο πλαίσιο της οδηγίας για τα πτηνά⁸ και της οδηγίας για τους οικοτόπους⁹, η κατάσταση διατήρησης του βατράχου των βάλτων σε αυτό το κράτος μέλος είναι ευνοϊκή και οι πληθυσμοί της μικρής τσικλιτάρας, του αγριόκουρκου και της ελατοπαπαδίτσας είναι σταθεροί. Αντιθέτως, οι πληθυσμοί του χρυσοβασιλίσκου και της βουνοπαπαδίτσας παρουσιάζουν μέτρια μείωση.

⁸ <https://nature-art12.eionet.europa.eu/article12/summary>, τελευταία επίσκεψη: 30 Ιουλίου 2020.

⁹ https://circabc.europa.eu/sd/a/fad548dd-b8e0-4cc0-ae2f-266eb603671a/SE_Annex%20I%20Article%2017%20National%20Summary.docx, σ. 12, τελευταία επίσκεψη: 30 Ιουλίου 2020.

29. Είναι πολύ πιθανόν ότι τα προαναφερθέντα είδη χρησιμοποιούν την έκταση αυτή για την αναπαραγωγή τους. Οι υλοτομήσεις, ανεξαρτήτως του χρονικού σημείου του κύκλου ζωής του εκάστοτε είδους κατά το οποίο θα συμβούν, θα οδηγήσουν στην όχληση ή θανάτωση δειγμάτων αυτών των ειδών. Τα αυγά τα οποία θα βρίσκονται στην έκταση αυτή κατά τον χρόνο της υλοτόμησης θα καταστραφούν.

30. Η δασική υπηρεσία, υπό την ιδιότητά της ως εποπτικής αρχής, εξέδωσε συγκεκριμένες κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με τα προληπτικά μέτρα που πρέπει να ληφθούν και αποφάνθηκε ότι, υπό την προϋπόθεση της τηρήσεως των εν λόγω κατευθύνσεων, η υλοτόμηση δεν αντίκειται στις απαγορεύσεις που προβλέπονται από τη σουηδική κανονιστική πράξη για την προστασία των ειδών. Οι κατευθυντήριες γραμμές της δασικής υπηρεσίας σχετικά με τα προληπτικά μέτρα δεν είναι δεσμευτικές από νομικής απόψεως, αλλά αποτελούν απλώς συστάσεις.

31. Στις 22 Δεκεμβρίου 2016 η Föreningen Skydda Skogen (ένωση για την προστασία των δασών) και η Göteborgs Ornitologiska Förening (ορνιθολογική ένωση του Γκέτεμποργκ) ζήτησαν από το Länsstyrelsen i Västra Götaland län (περιφερειακό συμβούλιο του Västra Götaland), το οποίο αποτελεί την περιφερειακή ελεγκτική αρχή σύμφωνα με την κανονιστική πράξη για την προστασία των ειδών, να επιληφθεί της κοινοποίησης υλοτομήσεως και των ιδιαίτερων κατευθυντηρίων γραμμών της δασικής υπηρεσίας (υπόθεση C-473/19). Στις 17 Ιανουαρίου 2018 η Naturskyddsföreningen i Härryda (ένωση για την προστασία της φύσης στη Härryda) και η ορνιθολογική ένωση του Γκέτεμποργκ απηύθυναν ένα περαιτέρω τέτοιο αίτημα προς το περιφερειακό συμβούλιο (υπόθεση C-474/19).

32. Οι ενώσεις ισχυρίζονται ότι η υλοτόμηση, ανεξαρτήτως των κατευθυντηρίων γραμμών της δασικής υπηρεσίας, αντίκειται στις απαγορεύσεις της κανονιστικής πράξεως για την προστασία των ειδών.

33. Το περιφερειακό συμβούλιο ισχυρίζεται ότι δεν συντρέχει ανάγκη εξετάσεως της παρεκκλίσεως σύμφωνα με την κανονιστική πράξη για την προστασία των ειδών. Αυτός ο ισχυρισμός υπονοεί ότι, κατά την άποψη του περιφερειακού συμβουλίου, τα μέτρα δεν αντίκεινται στις απαγορεύσεις της κανονιστικής πράξεως για την προστασία των ειδών, στον βαθμό που θα λαμβάνονταν τα προληπτικά μέτρα που αναφέρονται στις συγκεκριμένες κατευθυντήριες γραμμές.

34. Οι ενώσεις προσέβαλαν ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου την απόφαση του περιφερειακού συμβουλίου να μη λάβει μέτρα εποπτείας. Ζητούν πρωτίστως να ακυρώσει την απόφαση του περιφερειακού συμβουλίου και να αποφανθεί ότι τα σχεδιαζόμενα μέτρα δασοκομίας δεν είναι νόμιμα, διότι αντίκεινται στις απαγορεύσεις της κανονιστικής πράξεως για την προστασία των ειδών.

35. Το αιτούν δικαστήριο υποβάλλει στο Δικαστήριο, τόσο στην υπόθεση C-473/19 όσο και στην υπόθεση C-474/19, τα ακόλουθα ερωτήματα:

«1) Έχει το άρθρο 5 της οδηγίας για τα πτηνά την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική πρακτική κατά την οποία η απαγόρευση καλύπτει αποκλειστικά και μόνον όσα είδη απαριθμούνται στο παράρτημα 1 της οδηγίας ή απειλούνται σε κάποιο βαθμό ή ο πληθυσμός τους τείνει να μειωθεί μακροπρόθεσμα;

- 2) Έχουν οι όροι “εκ προθέσεως θανάτωση/παρενόχληση/καταστροφή” στο άρθρο 5, στοιχεία α’ έως δ’, της οδηγίας για τα πτηνά και στο άρθρο 12, στοιχεία α’ έως γ’, της οδηγίας για τους οικοτόπους, την έννοια ότι δεν επιτρέπεται εθνική πρακτική κατά την οποία, εφόσον ο σκοπός των μέτρων είναι προδήλως διαφορετικός από τη θανάτωση ή την παρενόχληση των ειδών (όπως συμβαίνει, παραδείγματος χάριν, με τα μέτρα δασοκομίας ή χωροταξικής αναπτύξεως), προκειμένου να τύχουν εφαρμογής οι απαγορεύσεις πρέπει να συντρέχει κίνδυνος δυσμενών συνεπειών στην κατάσταση διατήρησης των ειδών οφειλόμενος στα εν λόγω μέτρα;

Το πρώτο και το δεύτερο ερώτημα τίθενται υπό το πρίσμα, μεταξύ άλλων:

- του γεγονότος ότι το άρθρο 5 της οδηγίας για τα πτηνά αποσκοπεί στην προστασία όλων των ειδών πτηνών υπό την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 1,
 - του ορισμού του “δείγματος” στο άρθρο 1, στοιχείο ιγ’, της οδηγίας για τους οικοτόπους,
 - του γεγονότος ότι το ζήτημα της καταστάσεως διατηρήσεως των ειδών τίθεται κυρίως στο πλαίσιο των παρεκκλίσεων που εισάγουν το άρθρο 16 της οδηγίας για τους οικοτόπους (η παρέκκλιση προϋποθέτει να μην υπάρχει άλλη αποτελεσματική λύση καθώς και να μην παραβιάζει τη διατήρηση, σε ικανοποιητική κατάσταση διατηρήσεως, των πληθυσμών των συγκεκριμένων ειδών στην περιοχή της φυσικής του κατανομής) και το άρθρο 9 της οδηγίας για τα πτηνά (η παρέκκλιση δεν μπορεί να αντίκειται στην οικεία οδηγία η οποία, με το άρθρο 2, απαιτεί από τα κράτη μέλη να υιοθετήσουν όλα τα αναγκαία μέτρα με σκοπό να διατηρηθεί ο πληθυσμός όλων των ειδών των πτηνών που αναφέρονται στο άρθρο 1 σε επίπεδο που να ανταποκρίνεται μεταξύ άλλων στις οικολογικές, επιστημονικές και μορφωτικές απαιτήσεις).
- 3) Σε περίπτωση που η απάντηση στο δεύτερο ερώτημα είναι ότι προκειμένου να εφαρμοσθεί η απαγόρευση θα πρέπει να αξιολογηθεί η ζημία σε επίπεδο διαφορετικό του ατομικού, πρέπει η σχετική αξιολόγηση να λαμβάνει χώρα σε κάποια από τις ακόλουθες κλίμακες ή σε κάποιο από τα ακόλουθα πεδία ή επίπεδα;
- α) σε καθορισμένο, γεωγραφικά περιορισμένο μέρος του πληθυσμού, όπως ορίζεται στο στοιχείο α’, για παράδειγμα, εντός των ορίων μιας περιφέρειας, του κράτους μέλους ή της Ευρωπαϊκής Ένωσης,
 - β) στον οικείο τοπικό πληθυσμό (βιολογικά απομονωμένο από τους λοιπούς πληθυσμούς του είδους),
 - γ) στον οικείο μετα-πληθυσμό,
 - δ) στον συνολικό πληθυσμό του είδους εντός του σχετικού βιογεωγραφικού τομέα της περιοχής κατανομής του;
- 4) Έχει ο όρος “βλάβη ή καταστροφή” του τόπου αναπαραγωγής των ζώων, στο άρθρο 12, [παράγραφος 1,] στοιχείο δ’, της οδηγίας για τους οικοτόπους, την έννοια ότι δεν επιτρέπεται σε εθνική πρακτική κατά την οποία, παρά τα μέτρα προφυλάξεως, διακόπτεται η διαρκής οικολογική λειτουργικότητα του οικοτόπου του οικείου είδους σε μια συγκεκριμένη περιοχή λόγω φθοράς, καταστροφής ή βλάβης που επέρχεται κατά τρόπο

άμεσο ή έμμεσο, μεμονωμένο ή σωρευτικό, με αποτέλεσμα η απαγόρευση να εφαρμόζεται μόνον εφόσον η κατάσταση διατηρήσεως του επίμαχου είδους, σε κάποιο από τα επίπεδα που αναφέρονται στο τρίτο ερώτημα, ενδέχεται να επιδεινωθεί;

- 5) Σε περίπτωση αρνητικής απαντήσεως σε κάποια πτυχή του τετάρτου ερωτήματος, δηλαδή αν, προκειμένου να τύχει εφαρμογής η απαγόρευση, επιβάλλεται η φθορά να αξιολογηθεί σε επίπεδο διαφορετικό από αυτό του ενδιαιτήματος, πρέπει η σχετική αξιολόγηση να γίνεται σε κάποια από τις ακόλουθες κλίμακες ή σε κάποιο από τα ακόλουθα επίπεδα, ήτοι:
- α) σε καθορισμένο, γεωγραφικά περιορισμένο μέρος του πληθυσμού, όπως ορίζεται στο στοιχείο α', για παράδειγμα, εντός των ορίων μιας περιφέρειας, του κράτους μέλους ή της Ευρωπαϊκής Ένωσης,
 - β) στον οικείο τοπικό πληθυσμό (βιολογικά απομονωμένο από τους λοιπούς πληθυσμούς του είδους),
 - γ) στον οικείο μετα-πληθυσμό,
 - δ) στον συνολικό πληθυσμό του είδους εντός του σχετικού βιογεωγραφικού τομέα της περιοχής κατανομής του;

Το δεύτερο και το τέταρτο από τα ερωτήματα του αιτούντος δικαστηρίου περιλαμβάνουν το ερώτημα αν η αυστηρή προστασία που προβλέπεται από τις οδηγίες παύει να ισχύει για είδη για τα οποία ο στόχος της οδηγίας (ικανοποιητική κατάσταση διατηρήσεως) έχει επιτευχθεί.»

36. Το Δικαστήριο συνεκδίκασε τις δύο υποθέσεις. Οι προσφεύγουσες περιβαλλοντικές ενώσεις, η Δημοκρατία της Τσεχίας και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διατύπωσαν έγγραφες παρατηρήσεις.

IV. Σκεπτικό

37. Το άρθρο 5, στοιχεία α' έως δ', της οδηγίας για τα πτηνά και το άρθρο 12, παράγραφος 1, στοιχεία α' έως γ', της οδηγίας για τους οικοτόπους υποχρεώνουν τα κράτη μέλη να θεσπίσουν ρυθμίσεις για την προστασία των καλυπτόμενων από αυτές ειδών, οι οποίες απαγορεύουν ορισμένες *σκόπιμες* υποβαθμίσεις. Η υποχρέωση απαγόρευσης αφορά ιδίως τη θανάτωση και τη σύλληψη (κατά περίπτωση στοιχείο α'), την καταστροφή ή αφαίρεση των αυγών στη φύση (άρθρο 5, στοιχείο β', της οδηγίας για τα πτηνά και άρθρο 12, παράγραφος 1, στοιχείο γ', της οδηγίας για τους οικοτόπους), την καταστροφή, βλάβη ή αφαίρεση των φωλιών των πτηνών (άρθρο 5, στοιχείο β', της οδηγίας για τα πτηνά), τη συλλογή των αυγών των πτηνών στη φύση και την κατοχή τους, έστω και κενών (άρθρο 5, στοιχείο γ', της οδηγίας για τα πτηνά), καθώς και την ενόχληση (άρθρο 5, στοιχείο δ', της οδηγίας για τα πτηνά και άρθρο 12, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας για τους οικοτόπους). Μόνον η απαγόρευση της βλάβης ή καταστροφής των τόπων αναπαραγωγής ή ανάπαυσης θεσπίζεται στο άρθρο 12, παράγραφος 1, στοιχείο δ', της οδηγίας για τους οικοτόπους ανεξαρτήτως προθέσεως¹⁰.

¹⁰ Αποφάσεις της 20ής Οκτωβρίου 2005, Επιτροπή κατά Ηνωμένου Βασιλείου (C-6/04, EU:C:2005:626, σκέψεις 73 έως 79), της 10ης Ιανουαρίου 2006, Επιτροπή κατά Γερμανίας (C-98/03, EU:C:2006:3, σκέψη 55), και της 2ας Ιουλίου 2020, Magistrat der Stadt Wien (Feldhamster) (C-477/19, EU:C:2020:517, σκέψη 48).

38. Με την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως ζητείται εν τέλει να διευκρινισθεί αν επιτρέπεται να εξαρτηθούν οι απαγορεύσεις αυτές από το κατά πόσον η κατάσταση διατήρησης των οικείων ειδών δεν είναι ευνοϊκή ή ότι θα επιδεινωνόταν λόγω της οικείας δράσεως. Τέτοιες προϋποθέσεις προκύπτουν μεν από σουηδικές διατάξεις και από τη σουηδική νομολογία, αλλά ως επί το πλείστον δεν βρίσκουν έρεισμα στο κείμενο της οδηγίας για τα πτηνά και της οδηγίας για τους οικοτόπους. Ως εκ τούτου είναι τουλάχιστον εν μέρει αμφίβολες.

39. Εντούτοις, αυτές οι προϋποθέσεις συνιστούν μια δικαιολογημένη, τουλάχιστον στην αρχική της σύλληψη, προσπάθεια να αποτραπεί ο υπέρμετρος περιορισμός ανθρώπινων δραστηριοτήτων λόγω του ευρωπαϊκού συστήματος προστασίας των ειδών. Ο κίνδυνος τέτοιων περιορισμών προκύπτει από τη νομολογία του Δικαστηρίου, το οποίο έχει ερμηνεύσει την έννοια της προθέσεως, τουλάχιστον για τις απαγορεύσεις της οδηγίας για τους οικοτόπους, κατά τρόπο που περιλαμβάνει την αποδοχή της απαγορευμένης υποβάθμισης. Εάν αυτή η ερμηνεία μεταφερθεί χωρίς περιορισμούς στην οδηγία για τα πτηνά, προκύπτει πράγματι ο κίνδυνος σημαντικών περιορισμών επί των ανθρώπινων δραστηριοτήτων.

40. Αυτό δείχνει ιδίως η ζητούμενη απάντηση επί του ερωτήματος 1, με την οποία πρέπει να διευκρινιστεί ότι η προστασία των ειδών σύμφωνα με την οδηγία για τα πτηνά περιλαμβάνει όλα τα ευρωπαϊκά είδη πτηνών (κατωτέρω υπό Α). Λιγότερο συγκρουσιακή εμφανίζεται, αντιθέτως, η προβλεπόμενη στην οδηγία για τους οικοτόπους προστασία των τόπων αναπαραγωγής, στην οποία αναφέρονται τα ερωτήματα 4 και 5. Η προστατευτική αυτή διάταξη είναι η μόνη που δεν αναφέρεται, ήδη βάσει της διατυπώσεώς της, σε υποβαθμίσεις εκ προθέσεως, αλλά αφορά μόνον τα σπανιότερα είδη της οδηγίας για τους οικοτόπους (επ' αυτού κατωτέρω υπό Β). Εντούτοις, αποφασιστικής σημασίας είναι η ερμηνεία των απαγορεύσεων υποβαθμίσεων εκ προθέσεως, που είναι αντικείμενο του ερωτήματος 2 (επ' αυτού κατωτέρω υπό Γ). Εν κατακλείδι, πρέπει να υπομνησθούν, σε σχέση με το τρίτο ερώτημα, οι πρόσφατες κρίσεις που διατύπωσε το Δικαστήριο σχετικά με την εκτίμηση της καταστάσεως διατηρήσεως ενός είδους, στη δεύτερη απόφασή του για το κυνήγι του λύκου (*Lupus lupus*) στη Φινλανδία¹¹ (επ' αυτού κατωτέρω υπό Δ).

Α. Είδη προστατευόμενα από το άρθρο 5 της οδηγίας για τα πτηνά (πρώτο ερώτημα)

41. Με το πρώτο ερώτημά του το αιτούν δικαστήριο ερωτά αν το άρθρο 5 της οδηγίας για τα πτηνά καλύπτει μόνον όσα είδη απαριθμούνται στο παράρτημα 1 της οδηγίας αυτής ή απειλούνται σε κάποιο βαθμό ή ο πληθυσμός τους τείνει να μειωθεί μακροπρόθεσμα. Σύμφωνα με την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως, το αιτούν δικαστήριο και οι αρμόδιες σουηδικές υπηρεσίες εκκινούν από την παραδοχή ότι η Σουηδία έχει μεταφέρει το άρθρο 5 της οδηγίας για τα πτηνά στο εθνικό δίκαιο μόνον σε σχέση με αυτά τα είδη πτηνών.

42. Εντούτοις, όπως δέχεται και το αιτούν δικαστήριο, το άρθρο 5 της οδηγίας για τα πτηνά έχει σαφώς ευρύτερο πεδίο εφαρμογής. Πράγματι, σύμφωνα με τη διάταξη αυτή είναι αναγκαίο ένα γενικό καθεστώς προστασίας όλων των ειδών πτηνών που αναφέρονται στο άρθρο 1. Αυτά είναι όλα τα είδη πτηνών που ζουν εκ φύσεως σε άγρια κατάσταση στο ευρωπαϊκό έδαφος των κρατών μελών στο οποίο εφαρμόζεται η Συνθήκη¹².

¹¹ Απόφαση της 10ης Οκτωβρίου 2019, Luonnonsuojeluyhdistys Tapiola (C-674/17, EU:C:2019:851).

¹² Αποφάσεις της 8ης Ιουλίου 1987, Επιτροπή κατά Βελγίου (247/85, EU:C:1987:339, σκέψεις 6 και 7), της 26ης Ιανουαρίου 2012, Επιτροπή κατά Πολωνίας (C-192/11, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2012:44, σκέψη 33), και της 17ης Απριλίου 2018, Επιτροπή κατά Πολωνίας (Δάσος της Białowieża) (C-441/17, EU:C:2018:255, σκέψη 251).

43. Η αναγραφή των ειδών στο παράρτημα I της οδηγίας για τα πτηνά δεν έχει καμία σημασία κατά τη διατύπωση του άρθρου 5. Αντιθέτως, για τα είδη του παραρτήματος I απαιτούνται σύμφωνα με το άρθρο 4, παράγραφος 1, μέτρα *ειδικής* διατήρησης, ήτοι πρόσθετα μέτρα για τη ζώνη εξαπλώσεώς τους. Παραλλήλως, η οδηγία για τα πτηνά περιέχει γενικές προστατευτικές διατάξεις, όπως ακριβώς το άρθρο 5, αλλά και τα άρθρα 2 και 3, που καταλαμβάνουν όλα τα ευρωπαϊκά είδη πτηνών.

44. Ομοίως στερείται σημασίας για το άρθρο 5 της οδηγίας για τα πτηνά το ζήτημα αν τα είδη πτηνών απειλούνται σε κάποιο βαθμό ή ο πληθυσμός τους τείνει να μειωθεί μακροπρόθεσμα. Αντιθέτως, η Δημοκρατία της Τσεχίας δικαίως υπενθυμίζει ότι οι υποχρεώσεις προστασίας υφίστανται ήδη πριν διαπιστωθεί μείωση του αριθμού των πτηνών ή πριν συγκεκριμενοποιηθεί ο κίνδυνος εξαφάνισης ενός προστατευόμενου είδους πτηνών¹³.

45. Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο έχει κρίνει ήδη προ πολλού ότι αντίκειται στο άρθρο 5 της οδηγίας για τα πτηνά ο αποκλεισμός ορισμένων ειδών πτηνών από το καθεστώς προστασίας¹⁴ ή ο περιορισμός της προστασίας σε είδη της εθνικής βιολογικής κληρονομιάς¹⁵. Και έχει ήδη εφαρμόσει αυτή την κρίση του σε διάφορα είδη που δεν πληρούν καμία από τις συνηθισμένες προϋποθέσεις, όπως είναι οι κουρούνες (*Corvus corone corone* und *Corvus corone cornix*), τα ψαρόνια (*Sturnus vulgaris*) και οι λαπίνες (*Turdus merula*)¹⁶, οι γκριζοί ερωδιοί (*Ardea cinerea*) και οι κορμοράνοι (*Phalacrocorax carbo*)¹⁷ ή διάφορα είδη σπίνων¹⁸.

46. Ως εκ τούτου, στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι τα κράτη μέλη υποχρεούνται βάσει των άρθρων 1 και 5 της οδηγίας για τα πτηνά να θεσπίζουν ρυθμίσεις για την προστασία όλων των ειδών πτηνών που ζουν εκ φύσεως σε άγρια κατάσταση στο ευρωπαϊκό έδαφος των κρατών μελών στο οποίο εφαρμόζεται η Συνθήκη. Προστατευτικές διατάξεις που περιλαμβάνουν μόνον είδη του παραρτήματος I της οδηγίας ή είδη τα οποία απειλούνται σε κάποιο βαθμό ή των οποίων ο πληθυσμός τείνει να μειωθεί μακροπρόθεσμα δεν πληρούν τις απαιτήσεις αυτές.

B. Τόποι αναπαραγωγής (τέταρτο και πέμπτο ερώτημα)

47. Με το τέταρτο ερώτημά του το αιτούν δικαστήριο ερωτά αν η απαγόρευση βλάβης ή καταστροφής των τόπων αναπαραγωγής των ζώων σύμφωνα με το άρθρο 12, στοιχείο δ', της οδηγίας για τους οικοτόπους περιορίζεται σε περιπτώσεις στις οποίες χάνεται η διαρκής οικολογική λειτουργικότητα του οικοτόπου του οικείου είδους σε μια συγκεκριμένη έκταση παρά τα προληπτικά μέτρα, ενώ ταυτόχρονα επικρέμαται η απειλή της επιδεινώσεως της καταστάσεως διατηρήσεως του επίμαχου είδους. Επιπλέον ερωτάται αν αποκλείεται η εφαρμογή της

¹³ Αποφάσεις της 2ης Αυγούστου 1993, Επιτροπή κατά Ισπανίας (Santoña) (C-355/90, EU:C:1993:331, σκέψη 15), της 13ης Ιουνίου 2002, Επιτροπή κατά Ιρλανδίας (Χιονόκοτα) (C-117/00, EU:C:2002:366, σκέψη 15), και της 17ης Απριλίου 2018, Επιτροπή κατά Πολωνίας (Δάσος της Białowieża) (C-441/17, EU:C:2018:255, σκέψεις 262 και 263).

¹⁴ Αποφάσεις της 8ης Ιουλίου 1987, Επιτροπή κατά Βελγίου (247/85, EU:C:1987:339, σκέψεις 21 και 22), και της 27ης Απριλίου 1988, Επιτροπή κατά Γαλλίας (252/85, EU:C:1988:202, σκέψεις 10 και 11).

¹⁵ Αποφάσεις της 27ης Απριλίου 1988, Επιτροπή κατά Γαλλίας (252/85, EU:C:1988:202, σκέψη 15), της 12ης Ιουλίου 2007, Επιτροπή κατά Αυστρίας (C-507/04, EU:C:2007:427, σκέψεις 102 και 103), και της 26ης Ιανουαρίου 2012, Επιτροπή κατά Πολωνίας (C-192/11, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2012:44, σκέψη 25).

¹⁶ Απόφαση της 12ης Ιουλίου 2007, Επιτροπή κατά Αυστρίας (C-507/04, EU:C:2007:427, σκέψεις 332 επ.)· βλ. επίσης τις προτάσεις μου σε αυτήν την υπόθεση (C-507/04, EU:C:2007:8, σημεία 119 και 120, καθώς και 141 και 142).

¹⁷ Απόφαση της 26ης Ιανουαρίου 2012, Επιτροπή κατά Πολωνίας (C-192/11, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2012:44, σκέψη 63).

¹⁸ Απόφαση της 21ης Ιουνίου 2018, Επιτροπή κατά Μάλτας (Άγριοι σπίνοι) (C-557/15, EU:C:2018:477).

απαγορεύσεως όταν το είδος βρίσκεται σε ευνοϊκή κατάσταση διατηρήσεως. Με πέμπτο ερώτημά του ζητείται να διευκρινισθεί σε ποιο επίπεδο πρέπει να κρίνεται η κατάσταση διατηρήσεως.

48. Στην παρούσα διαδικασία δεν απαιτείται να διευκρινιστεί αν η απαγόρευση ισχύει μόνον όταν η καταστροφή ή βλάβη των τόπων αναπαραγωγής συνδέεται με την απώλεια της διαρκούς οικολογικής λειτουργικότητας. Αυτή η ερμηνεία του άρθρου 12, παράγραφος 1, στοιχείο δ', της οδηγίας για τους οικοτόπους αναπτύχθηκε στο έγγραφο καθοδήγησης της Επιτροπής¹⁹, αλλά δεν έχει κριθεί ακόμη από το Δικαστήριο. Φαίνεται μεν ότι το αιτούν δικαστήριο υιοθετεί αυτή την ερμηνεία, αλλά αυτό δεν έχει σημασία για την απόφαση, διότι η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως βασίζεται στην παραδοχή ότι αυτή η προϋπόθεση συντρέχει στην υπόθεση της κύριας δίκης.

49. Αντιθέτως, το ζήτημα είναι μόνον η σημασία της καταστάσεως διατηρήσεως του είδους για την απαγόρευση καταστροφής ή βλάβης τόπων αναπαραγωγής. Και τούτο διότι η σουηδική νομολογία που αναφέρεται στην αίτηση προδικαστικής αποφάσεως εφαρμόζει αυτήν την απαγόρευση μόνον όταν υπάρχει κίνδυνος επιπτώσεων στην κατάσταση διατηρήσεως αυτών των ειδών στην περιοχή.

50. Σύμφωνα με το άρθρο 12, παράγραφος 1, στοιχείο δ', της οδηγίας για τους οικοτόπους, τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα για τη θέσπιση καθεστώτος αυστηρής προστασίας των ζωικών ειδών που αναφέρονται στο στοιχείο α' του παραρτήματος IV της ίδιας οδηγίας, στην περιοχή φυσικής κατανομής τους, το οποίο να απαγορεύει τη βλάβη ή την καταστροφή των τόπων αναπαραγωγής ή των τόπων αναπαύσεως.

51. Ο νομοθέτης της Ένωσης διά του μη περιορισμού της απαγορεύσεως αυτής σε σκόπιμες ενέργειες (σε αντίθεση με το άρθρο 12, παράγραφος 1, στοιχεία α' έως γ', της οδηγίας για τους οικοτόπους) κατέστησε σαφές ότι επιδιώκει την ενισχυμένη προστασία των τόπων αναπαραγωγής και αναπαύσεως από ενέργειες που οδηγούν στη βλάβη ή καταστροφή τους²⁰.

52. Η τήρηση της ως άνω διατάξεως από τα κράτη μέλη συνεπάγεται την υποχρέωσή τους όχι μόνον να θεσπίσουν πλήρες νομοθετικό πλαίσιο, αλλά και να λάβουν συγκεκριμένα και ειδικά μέτρα προστασίας. Ομοίως, το αυστηρό σύστημα προστασίας προϋποθέτει τη λήψη συνεκτικών και συντονισμένων μέτρων προληπτικού χαρακτήρα. Ένα τέτοιο αυστηρό σύστημα προστασίας πρέπει επομένως να καθιστά πραγματικά εφικτή την αποτροπή της βλάβης ή καταστροφής των τόπων αναπαραγωγής και αναπαύσεως των ζωικών ειδών που αναφέρονται στο παράρτημα IV, στοιχείο α', της οδηγίας για τους οικοτόπους²¹.

¹⁹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Leitfaden zum strengen Schutzsystem für Tierarten von gemeinschaftlichem Interesse im Rahmen der FFH-Richtlinie 92/43/EWG* (Έγγραφο καθοδήγησης περί της αυστηρής προστασίας των ζωικών ειδών κοινοτικού ενδιαφέροντος δυνάμει της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ για τους οικοτόπους), 2007, κεφάλαιο 2, σημεία 71 έως 79 (σ. 53 έως 55 της γερμανικής έκδοσης). [ΣτΜ.: Το έγγραφο καθοδήγησης υπάρχει επίσης στην αγγλική (https://ec.europa.eu/environment/nature/conservation/species/guidance/pdf/guidance_en.pdf) και τη γαλλική γλώσσα (https://ec.europa.eu/environment/nature/conservation/species/guidance/pdf/guidance_fr.pdf).]

²⁰ Αποφάσεις της 10ης Ιανουαρίου 2006, Επιτροπή κατά Γερμανίας (C-98/03, EU:C:2006:3, σκέψη 55), και της 2ας Ιουλίου 2020, Magistrat der Stadt Wien (Κριητός) (C-477/19, EU:C:2020:517, σκέψη 27).

²¹ Αποφάσεις της 9ης Ιουνίου 2011, Επιτροπή κατά Γαλλίας (Κριητός) (C-383/09, EU:C:2011:369, σκέψεις 19 έως 21), της 15ης Μαρτίου 2012, Επιτροπή κατά Κύπρου (Νερόφιδο της Κύπρου) (C-340/10, EU:C:2012:143, σκέψεις 60 έως 62), της 17ης Απριλίου 2018, Επιτροπή κατά Πολωνίας (Δάσος της Białowieża) (C-441/17, EU:C:2018:255, σκέψη 231), και της 2ας Ιουλίου 2020, Magistrat der Stadt Wien (Κριητός) (C-477/19, EU:C:2020:517, σκέψη 20).

53. Η απαγόρευση αυτή δεν εξαρτάται, σύμφωνα με τη διατύπωση της διάταξης, από την επίδραση της υποβαθμίσεως στην κατάσταση διατηρήσεως ενός πληθυσμού. Αντιθέτως, το Δικαστήριο έχει ήδη κρίνει ότι η σταθερότητα²² και το μέγεθος²³ ενός πληθυσμού δεν έχουν σημασία για την ισχύ της απαγορεύσεως.

54. Πέραν τούτου, το εθνικό δικαστήριο εύστοχα τονίζει ότι η κατάσταση διατηρήσεως είναι κρίσιμη πρωτίστως για την έγκριση παρεκκλίσεως σύμφωνα με το άρθρο 16 της οδηγίας για τους οικοτόπους. Πράγματι, μια παρέκκλιση σύμφωνα με το άρθρο 16 της οδηγίας για τους οικοτόπους προϋποθέτει ότι δεν παραβλάπτεται η διατήρηση, σε ικανοποιητική κατάσταση διατηρήσεως, των πληθυσμών του συγκεκριμένου είδους στην περιοχή της φυσικής κατανομής του. Ως εκ τούτου, όπως επισημαίνει η Επιτροπή, θα ήταν αντιφατικό να εξαρτηθεί ήδη η εφαρμογή των απαγορεύσεων του άρθρου 12, παράγραφος 1, της οδηγίας για τους οικοτόπους από την απειλή επιδεινώσεως της καταστάσεως διατηρήσεως του οικείου είδους. Και τούτο διότι σε μια τέτοια περίπτωση δεν θα επιτρεπόταν ποτέ η έγκριση παρεκκλίσεως, με αποτέλεσμα να στερηθεί το άρθρο 16 κάθε πρακτικής αποτελεσματικότητας.

55. Ως εκ τούτου, η θεσπιζόμενη στο άρθρο 12, στοιχείο δ', της οδηγίας για τους οικοτόπους απαγόρευση καταστροφής ή βλάβης των τόπων αναπαραγωγής των ζώων του παραρτήματος IV, στοιχείο α', δεν προϋποθέτει την ύπαρξη απειλής επιδεινώσεως της καταστάσεως διατηρήσεως των πληθυσμών του οικείου είδους λόγω της επίμαχης ενέργειας. Ακόμη και μια ευνοϊκή κατάσταση διατηρήσεως του οικείου είδους δεν επηρεάζει την απαγόρευση.

56. Επομένως δεν χρήζει απαντήσεως το προδικαστικό ερώτημα σχετικά με το επίπεδο στο οποίο πρέπει να κριθεί η κατάσταση διατηρήσεως για την εφαρμογή του άρθρου 12, παράγραφος 1, στοιχείο δ', της οδηγίας για τους οικοτόπους.

Γ. Οι απαγορεύσεις υποβαθμίσεων εκ προθέσεως (δεύτερο ερώτημα)

57. Με το δεύτερο ερώτημά του το αιτούν δικαστήριο ερωτά πώς πρέπει να ερμηνευθούν οι όροι «εκ προθέσεως θανάτωση/παρενόχληση/καταστροφή» στο άρθρο 5, στοιχεία α' έως δ', της οδηγίας για τα πτηνά και στο άρθρο 12, παράγραφος 1, στοιχεία α' έως γ', της οδηγίας για τους οικοτόπους. Το Δικαστήριο πρέπει ιδίως να διευκρινίσει αν οι ανωτέρω διατάξεις αντιτίθενται σε εθνική πρακτική κατά την οποία, εφόσον ο σκοπός των μέτρων είναι προδήλως διαφορετικός από τη θανάτωση ή την παρενόχληση των ειδών (όπως συμβαίνει, παραδείγματος χάριν, με τα μέτρα δασοκομίας ή χωροταξικής αναπτύξεως), προκειμένου να τύχουν εφαρμογής οι απαγορεύσεις πρέπει να συντρέχει κίνδυνος δυσμενών συνεπειών στην κατάσταση διατηρήσεως των ειδών οφειλόμενος στα εν λόγω μέτρα. Πέραν τούτου, ερωτάται αν αποκλείεται η εφαρμογή της απαγορεύσεως στην περίπτωση κατά την οποία το είδος βρίσκεται σε ευνοϊκή κατάσταση διατηρήσεως. Με το τρίτο ερώτημά του επιδιώκεται να διευκρινιστεί σε ποιο επίπεδο αξιολογείται η κατάσταση διατηρήσεως.

58. Κατά την απάντηση των ανωτέρω ερωτημάτων πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ της θανάτωσης και της καταστροφής, αφενός, και της παρενόχλησης, αφετέρου, καθώς και μεταξύ των δύο οδηγιών.

²² Αποφάσεις της 30ής Ιανουαρίου 2002, Επιτροπή κατά Ελλάδος (*Caretta caretta*) (C-103/00, EU:C:2002:60, σκέψη 31), της 16ης Μαρτίου 2006, Επιτροπή κατά Ελλάδος (*Vipera schweizeri*) (C-518/04, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2006:183, σκέψη 21), και της 10ης Νοεμβρίου 2016, Επιτροπή κατά Ελλάδος (Κυπαρισσία) (C-504/14, EU:C:2016:847, σκέψη 148).

²³ Απόφαση της 17ης Απριλίου 2018, Επιτροπή κατά Πολωνίας (Δάσος της Białowieża) (C-441/17, EU:C:2018:255, σκέψη 237).

1. Ως προς τις απαγορεύσεις της θανάτωσης και της καταστροφής

59. Πρέπει να διευκρινιστεί αν η απαγόρευση θανάτωσης στο άρθρο 5, στοιχείο α', της οδηγίας για τα πτηνά και στο άρθρο 12, στοιχείο α', της οδηγίας για τους οικοτόπους, καθώς και η απαγόρευση καταστροφής αυγών (και φωλιών των πτηνών) στο άρθρο 5, στοιχείο β', της οδηγίας για τα πτηνά και στο άρθρο 12, στοιχείο γ', της οδηγίας για τους οικοτόπους εξαρτώνται από την κατάσταση διατηρήσεως των οικείων ειδών. Αντιθέτως, η απαγόρευση συλλογής και κατοχής αυγών κατά το άρθρο 5, στοιχείο γ', της οδηγίας για τα πτηνά δεν έχει σημασία για την παρούσα υπόθεση και επομένως δεν χρήζει περαιτέρω αναπτύξεως.

α) Ως προς την οδηγία για τους οικοτόπους

60. Σύμφωνα με το άρθρο 12, παράγραφος 1, στοιχεία α' και γ', της οδηγίας για τους οικοτόπους, τα κράτη μέλη απαγορεύουν κάθε μορφή σύλληψης ή θανάτωσης, εκ προθέσεως, δειγμάτων των προστατευόμενων ειδών λαμβανομένων στη φύση, καθώς και κάθε εκ προθέσεως καταστροφή των αυγών τους.

61. Εάν στο πλαίσιο των απαγορεύσεων αυτών η έννοια της προθέσεως ερμηνευόταν κατά τρόπο που να περιλαμβάνει μόνον τη σκόπιμη υποβάθμιση των προστατευόμενων ειδών, δεν θα απαιτούνταν άλλες αναπτύξεις για αυτό το προδικαστικό ερώτημα. Και τούτο διότι η προκειμένη υπόθεση αφορά μόνον μέτρα με τα οποία προδήλως επιδιώκεται σκοπός διαφορετικός από τη θανάτωση ειδών (ή την καταστροφή των αυγών τους).

62. Εντούτοις, το Δικαστήριο έχει κρίνει σε σχέση με τη θανάτωση, σύμφωνα με πρότασή μου²⁴, ότι το στοιχείο της πρόθεσης συντρέχει όταν αποδεικνύεται ότι ο δρων θέλησε *ή τουλάχιστον αποδέχθηκε* τη θανάτωση ενός δείγματος ενός προστατευόμενου ζωικού είδους²⁵. Οι ενέργειες κατά τις οποίες η υποβάθμιση γίνεται αποδεκτή έχουν κατά κανόνα διαφορετικούς σκοπούς από την ίδια την υποβάθμιση.

63. Οι δίκες στις οποίες αναπτύχθηκε αυτή η ερμηνεία καταδεικνύουν το ανωτέρω σκεπτικό με σαφήνεια. Επρόκειτο για το ζήτημα αν το κυνήγι της αλεπούς (*vulpes vulpes*) με βρόχους ελεγχόμενης περισφίξεως μπορούσε να προσκρούει στις απαγορεύσεις για την προστασία της ενυδρίδας (*lutra lutra*)²⁶, καθώς και για το ζήτημα αν ορισμένες κατασκευαστικές εργασίες καθώς και δραστηριότητες αναψυχής και αλιείας έπρεπε να θεωρηθούν ως εκ προθέσεως παρενοχλήσεις της θαλάσσιας χελώνας *Caretta caretta*²⁷. Τέλος, η νομολογία αυτή ανάγεται σε μια άλλη απόφαση, με την οποία το Δικαστήριο έκρινε ορισμένες δραστηριότητες αναψυχής ως ενοχλητικές για την προαναφερθείσα θαλάσσια χελώνα²⁸, χωρίς να ασχοληθεί ρητώς με την έννοια της πρόθεσης.

²⁴ Προτάσεις στην υπόθεση Επιτροπή κατά Ισπανίας (Ενυδρίδα) (C-221/04, EU:C:2005:777, σημεία 49 και 50) και στην υπόθεση Επιτροπή κατά Ελλάδος (Κυπαρισσία) (C-504/14, EU:C:2016:105, σημείο 126).

²⁵ Αποφάσεις της 18ης Μαΐου 2006, Επιτροπή κατά Ισπανίας (Ενυδρίδα) (C-221/04, EU:C:2006:329, σκέψη 71), και της 10ης Νοεμβρίου 2016, Επιτροπή κατά Ελλάδος (Κυπαρισσία) (C-504/14, EU:C:2016:847, σκέψη 159).

²⁶ Απόφαση της 18ης Μαΐου 2006, Επιτροπή κατά Ισπανίας (Ενυδρίδα) (C-221/04, EU:C:2006:329, σκέψεις 72 και 73).

²⁷ Απόφαση της 10ης Νοεμβρίου 2016, Επιτροπή κατά Ελλάδος (Κυπαρισσία) (C-504/14, EU:C:2016:847, σκέψεις 114 καθώς και 157 και 158).

²⁸ Απόφαση της 30ής Ιανουαρίου 2002, Επιτροπή κατά Ελλάδος (*Caretta caretta*) (C-103/00, EU:C:2002:60, σκέψεις 36 και 39).

64. Η νομολογία αυτή αφορά μεν μόνον τις απαγορεύσεις της θανάτωσης και της παρενόχλησης σύμφωνα με το άρθρο 12, παράγραφος 1, στοιχεία α' και β', της οδηγίας για τους οικοτόπους. Δεν υπάρχει όμως κανένας λόγος για να ερμηνευθεί διαφορετικά η έννοια της πρόθεσης ως προς την καταστροφή αυγών.

65. Ως εκ τούτου, τα επίμαχα μέτρα δασοκομίας δύνανται σαφώς να παραβούν τις απαγορεύσεις του άρθρου 12, παράγραφος 1, στοιχεία α' και γ', της οδηγίας για τους οικοτόπους. Επομένως, πρέπει να εξεταστεί αν επιτρέπεται να εξαρτηθεί η ύπαρξη μιας τέτοιας παράβασης από την κατάσταση διατηρήσεως των οικείων ειδών.

66. Όπως διαπιστώθηκε ήδη σε σχέση με την απαγόρευση της υποβάθμισης των τόπων αναπαραγωγής που θεσπίζεται στο άρθρο 12, παράγραφος 1, στοιχείο δ', της οδηγίας για τους οικοτόπους, η κατάσταση διατηρήσεως των ειδών βάσει του κειμένου της διάταξης δεν επηρεάζει την απαγόρευση, αλλά ασκεί επιρροή μόνο σε σχέση με εξαιρέσεις βάσει του άρθρου 16. Αυτό ισχύει –κατ' αρχήν²⁹– κατά τον ίδιο τρόπο και για τις άλλες απαγορεύσεις του άρθρου 12, παράγραφος 1, όπως έχει ήδη αναγνωρίσει εμμέσως και το Δικαστήριο σε σχέση με την απαγόρευση θανάτωσης σύμφωνα με το στοιχείο α'³⁰.

67. Ιδίως για την απαγόρευση της θανάτωσης δειγμάτων των ειδών σύμφωνα με το άρθρο 12, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας για τους οικοτόπους, αυτό επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι με τον όρο «δείγμα» νοείται πράγματι, σύμφωνα με τον ορισμό του άρθρου 1, στοιχείο ιγ', οποιοδήποτε μεμονωμένο ζώο.

68. Αντιθέτως, η απαγόρευση καταστροφής αυγών βάσει του άρθρου 12, παράγραφος 1, στοιχείο γ', της οδηγίας για τους οικοτόπους δεν αναφέρεται ρητώς σε μεμονωμένα δείγματα. Εντούτοις, μια τέτοια απαγόρευση δεν μπορεί, κατά τη φύση της, να ερμηνευθεί διαφορετικά, διότι δεν έχει τεθεί μια τιμή κατωφλίου πέραν της οποίας ενεργοποιείται η απαγόρευση. Κατά τα λοιπά, κατά της αποδοχής ενός κατωφλίου de minimis για την απαγόρευση αυτή συνηγορεί η εξαίρεση του άρθρου 16, παράγραφος 1, στοιχείο ε', της οδηγίας για τους οικοτόπους, που επιτρέπει τη «σύλληψη ή κράτηση περιορισμένου αριθμού [...] δειγμάτων των ειδών που αναφέρει το παράρτημα IV», αλλά θέτει πρόσθετες προϋποθέσεις προς τούτο. Η εξαίρεση αυτή δεν θα είχε νόημα αν η απαγόρευση αφαίρεσης αυγών δεν εφαρμοζόταν στην περίπτωση μικρών ποσοτήτων.

69. Ως εκ τούτου, οι απαγορεύσεις της θανάτωσης και της καταστροφής βάσει του άρθρου 12, παράγραφος 1, στοιχεία α' και γ', της οδηγίας για τους οικοτόπους δεν προϋποθέτουν τον κίνδυνο αρνητικών επιπτώσεων του επίμαχου μέτρου στην κατάσταση διατηρήσεως των εκάστοτε ζωικών ειδών. Ακόμη και μια ευνοϊκή κατάσταση διατηρήσεως του οικείου είδους δεν αποκλείει την εφαρμογή των απαγορεύσεων αυτών.

²⁹ Βλ. όμως σχετικά με την απαγόρευση παρενόχλησης κατωτέρω, σημεία 101 επ.

³⁰ Απόφαση της 17ης Απριλίου 2018, Επιτροπή κατά Πολωνίας (Δάσος της Białowieża) (C-441/17, EU:C:2018:255, σκέψεις 231, 237 και 238).

β) Ως προς την οδηγία για τα πτηνά

– αα) Κατάσταση διατηρήσεως του είδους

70. Ως προς το άρθρο 5 της οδηγίας για τα πτηνά, η κατάσταση είναι εκ πρώτης όψεως παρόμοια. Πράγματι, στις απαγορεύσεις της θανάτωσης (στοιχείο α') και της καταστροφής ή βλάβης φωλιών και αυγών (στοιχείο β') λείπει, όπως και στο άρθρο 12, παράγραφος 1, της οδηγίας για τους οικοτόπους, κάθε ένδειξη ότι αυτές συνδέονται με την κατάσταση διατηρήσεως. Αντιθέτως, οι απαγορεύσεις αυτές κατά τη φύση τους αναφέρονται αναγκαστικά σε κάθε μεμονωμένο δείγμα, δεδομένου ότι δεν αναφέρεται τιμή κατωφλίου.

71. Κατά της αποδοχής ενός κατωφλίου de minimis συνηγορεί ομοίως μια εξαίρεση που προβλέπεται στο άρθρο 9, παράγραφος 1, στοιχείο γ', της οδηγίας για τα πτηνά. Επιτρέπει ειδικά την εκμετάλλευση ορισμένων ειδών πτηνών σε μικρές ποσότητες και περιέχει επίσης πρόσθετες προϋποθέσεις.

72. Πέραν τούτου, το εθνικό δικαστήριο διατυπώνει δικαίως, και σε σχέση με το άρθρο 5 της οδηγίας για τα πτηνά, τον κρίσιμο ως προς την οδηγία για τους οικοτόπους συλλογισμό ότι όλες οι παρεκκλίσεις από τις απαγορεύσεις εξαρτώνται από την κατάσταση διατηρήσεως του οικείου είδους. Η θέση αυτή δεν βρίσκει μεν έρεισμα στο κείμενο του άρθρου 9 της οδηγίας για τα πτηνά. Εντούτοις, από τη δέκατη αιτιολογική σκέψη της συνάγεται ότι παρεκκλίσεις βάσει του άρθρου 9 της οδηγίας για τα πτηνά μπορούν να χορηγηθούν μόνον εάν υπάρχει εγγύηση ότι ο πληθυσμός των συγκεκριμένων ειδών θα διατηρηθεί σε «ικανοποιητικό επίπεδο»³¹. Προσφάτως το Δικαστήριο εντόπισε ρητώς στο σημείο αυτό μια αντιστοιχία προς το άρθρο 16 της οδηγίας για τους οικοτόπους³².

73. Το αποτέλεσμα αυτό αντιστοιχεί και στο άρθρο 9 της Συμβάσεως της Βέρνης, που μεταφέρεται στο δίκαιο της Ένωσης μέσω του άρθρου 9 της οδηγίας για τα πτηνά³³ και ως εκ τούτου πρέπει να λαμβάνεται υπόψη κατά την ερμηνεία της³⁴. Πράγματι, σύμφωνα με τη Σύμβαση, μια παρέκκλιση από τις αντίστοιχες απαγορεύσεις της δεν επιτρέπεται να βλάπτει την επιβίωση του συγκεκριμένου πληθυσμού.

74. Ως εκ τούτου, θα ήταν κατ' αρχήν³⁵ εξίσου αντιφατικό, όπως στην περίπτωση της οδηγίας για τους οικοτόπους το ίδιο ακριβώς και στο πλαίσιο της οδηγίας για τα πτηνά, να λαμβάνεται υπόψη ο κίνδυνος υποβαθμίσεως της καταστάσεως διατηρήσεως του οικείου είδους ήδη ως προϋπόθεση εφαρμογής των απαγορεύσεων του άρθρου 5 της οδηγίας και να καθίσταται με τον τρόπο αυτόν πρακτικά αδύνατη η εφαρμογή της παρεκκλίσεως.

³¹ Αποφάσεις της 27ης Απριλίου 1988, Επιτροπή κατά Γαλλίας (252/85, EU:C:1988:202, σκέψη 28), της 16ης Οκτωβρίου 2003, Ligue pour la protection des oiseaux κ.λπ. (C-182/02, EU:C:2003:558, σκέψη 17), και της 8ης Ιουνίου 2006, WWF Italia κ.λπ. (C-60/05, EU:C:2006:378, σκέψη 32).

³² Απόφαση της 23ης Απριλίου 2020, Επιτροπή κατά Φινλανδίας (Εαρινή θήρα αρσενικών πτηνών του είδους «πουπουλόπαπια») (C-217/19, EU:C:2020:291, σκέψη 84).

³³ Έκθεση για τη Σύμβαση περί της διατήρησης της άγριας ζωής και του φυσικού περιβάλλοντος της Ευρώπης (1997–1998) (άρθρο 9, παράγραφος 2) (υποβληθείσα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή), SEK(2001) 515 τελικό.

³⁴ Πρβλ. σε σχέση με άλλες διεθνείς συμβάσεις τις αποφάσεις της 24ης Νοεμβρίου 1992, Poulsen και Diva Navigation (C-286/90, EU:C:1992:453, σκέψη 9), της 3ης Σεπτεμβρίου 2008, Kadi και Al Barakaat International Foundation κατά Συμβουλίου και Επιτροπής (C-402/05 P και C-415/05 P, EU:C:2008:461, σκέψη 291), της 21ης Δεκεμβρίου 2011, Air Transport Association of America κ.λπ. (C-366/10, EU:C:2011:864, σκέψη 123), και της 11ης Ιουλίου 2018, Bosphorus Queen Shipping (C-15/17, EU:C:2018:557, σκέψη 44).

³⁵ Βλ. όμως ως προς την απαγόρευση παρενόχλησης κατωτέρω, σημεία 95 επ.

– ββ) Η «πρόθεση» υπό την έννοια της οδηγίας για τα πτηνά

75. Εντούτοις, τίθεται και στο σημείο αυτό το ζήτημα αν οι απαγορεύσεις καταλαμβάνουν όντως μέτρα με τα οποία προδήλως επιδιώκεται διαφορετικός σκοπός από τη θανάτωση ειδών ή την καταστροφή των φωλιών και των αυγών τους.

76. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι λιγότερο προφανής απ' ό,τι σε σχέση με το άρθρο 12 της οδηγίας για τους οικοτόπους, διότι δεν υπάρχουν ακόμη συγκρίσιμες ρητές διαπιστώσεις του Δικαστηρίου για την έννοια της πρόθεσης στο άρθρο 5 της οδηγίας για τα πτηνά.

77. Εντούτοις, όπως και στην πρώτη υπόθεση σχετικά με την προαναφερθείσα θαλάσσια χελώνα, το Δικαστήριο αντιτάχθηκε ήδη με την απόφασή του για το δάσος της Białowieża στην υλοτόμηση τραυματισμένων, νεκρών ή θνησκόντων δένδρων, διότι τέτοιου είδους ενέργειες στο πλαίσιο ενός σχεδίου δασοκομίας της οικείας ζώνης προστασίας θεωρήθηκαν ως δυνητικός κίνδυνος για ορισμένα, ιδιαιτέρως προστατευόμενα είδη πτηνών³⁶. Ως εκ τούτου, χαρακτήρισε το μέτρο αυτό ως εκ προθέσεως καταστροφή ή βλάβη φωλιών και αυγών, καθώς και ως αφαίρεση φωλιών (άρθρο 5, στοιχείο β', της οδηγίας για τα πτηνά) και ως σκόπιμη ενόχληση των πτηνών, ιδιαίτερα κατά την περίοδο αναπαραγωγής και εξαρτήσεως (άρθρο 5, στοιχείο δ')³⁷. Φαίνεται απίθανο τα επίμαχα μέτρα να αποσκοπούσαν σε αυτές τις υποβαθμίσεις για τα πτηνά.

78. Επομένως, δεδομένου ότι και στο πλαίσιο του άρθρου 5 της οδηγίας για τα πτηνά το Δικαστήριο δεν εκκινεί από μια στενή ερμηνεία της έννοιας της πρόθεσης, επιβάλλεται να εφαρμοστεί και στο άρθρο 5 της οδηγίας για τα πτηνά η ερμηνεία της έννοιας αυτής την οποία δέχθηκε το Δικαστήριο σε σχέση με τις σχεδόν πανομοιότυπες απαγορεύσεις του άρθρου 12, παράγραφος 1, της οδηγίας για τους οικοτόπους. Αυτή είναι άλλωστε και η άποψη της Επιτροπής στην παρούσα δίκη.

79. Εντούτοις, μια τέτοια μέθοδος θα είχε σαφώς ευρύτερες επιπτώσεις από την αντίστοιχη ερμηνεία του άρθρου 12, παράγραφος 1, της οδηγίας για τους οικοτόπους.

80. Η προστασία των ειδών κατά την οδηγία για τους οικοτόπους περιορίζεται σε ολιγάριθμα, κατά κανόνα³⁸ πολύ σπάνια είδη. Επειδή τα είδη αυτά είναι σπάνια, είναι αναγκαία η αυστηρή προστασία κάθε μεμονωμένου δείγματος, κάτι που εκφράζεται σαφώς στο άρθρο 12 της οδηγίας για τους οικοτόπους με την έννοια του *καθεστώτος αυστηρής προστασίας*³⁹. Ταυτοχρόνως όμως η σπανιότητα των ειδών αυτών συνεπάγεται ότι οι συγκρούσεις με αυτά δεν είναι πολύ συχνές.

81. Αντιθέτως, οι απαγορεύσεις του άρθρου της οδηγίας για τα πτηνά ισχύουν, όπως εκτέθηκε ήδη⁴⁰, για όλα τα πτηνά της Ευρώπης, ήτοι ακόμη και για κοινά είδη που απαντούν συνεχώς σχεδόν παντού. Ούτε μπορεί να διατυπωθεί ο ισχυρισμός ότι οι σύγχρονες κοινωνίες δεν

³⁶ Απόφαση της 17ης Απριλίου 2018, Επιτροπή κατά Πολωνίας (Δάσος της Białowieża) (C-441/17, EU:C:2018:255, σκέψεις 253 και 254).

³⁷ Απόφαση της 17ης Απριλίου 2018, Επιτροπή κατά Πολωνίας (Δάσος της Białowieża) (C-441/17, EU:C:2018:255, σκέψη 259).

³⁸ Εντούτοις, ο Möckel, S., «35 Jahre Europäische Vogelschutzrichtlinie», *Natur und Recht* 2014, σ. 381 (387), αναφέρεται εύστοχα στις ευρέως διαδεδομένες νυχτερίδες, όλα τα είδη των οποίων εμπίπτουν στην αυστηρή προστασία της οδηγίας για τους οικοτόπους.

³⁹ Πρβλ. τις προτάσεις μου στην υπόθεση Επιτροπή κατά Ισπανίας (Ενυδρίδα) (C-221/04, EU:C:2005:777, σημείο 50).

⁴⁰ Βλ. ανωτέρω, σημεία 41 επ.

αποδέχονται υποβαθμίσεις αυτών των ειδών. Αντιθέτως, είναι γνωστό ότι τα είδη αυτά υφίστανται σημαντικές υποβαθμίσεις από τις πλέον ποικίλες ανθρώπινες δραστηριότητες, όπως η κατασκευή κτιρίων⁴¹ ή η οδική κυκλοφορία⁴².

82. Ως εκ τούτου, ήδη κατά την έκδοση της οδηγίας για τα πτηνά ο νομοθέτης διευκρίνισε ότι ο σκοπός της δεν είναι η άνευ όρων προστασία κάθε μεμονωμένου πτηνού. Αντιθέτως, ο σκοπός της οδηγίας σύμφωνα με το άρθρο της 2 είναι να διατηρηθεί ή να προσαρμοσθεί ο πληθυσμός των ειδών των πτηνών σε επίπεδο που να ανταποκρίνεται μεταξύ άλλων στις οικολογικές, επιστημονικές και μορφωτικές απαιτήσεις, λαμβάνοντας, ωστόσο, υπόψη τις οικονομικές και ψυχαγωγικές απαιτήσεις.

83. Πάντως, η διατήρηση των κοινών ειδών δεν απαιτεί κατά κανόνα απαγορεύσεις που να τίθενται σε εφαρμογή ευθύς αμέσως μια υποβάθμιση γίνεται απλώς αποδεκτή. Υπάρχουν μεν είδη που χρειάζονται τέτοιες απαγορεύσεις, αλλά τα κοινά είδη είναι τόσο ευρέως διαδεδομένα ακριβώς επειδή οι ανθρώπινες δραστηριότητες δεν απειλούν τον πληθυσμό τους.

84. Στον βαθμό που οι πληθυσμοί ορισμένων ειδών που παλαιότερα απαντώντο συχνότερα μειώνονται παρά ταύτα, θα έχει συχνά μεγαλύτερη σημασία η διατήρηση των οικοτόπων τους και η προσήκουσα διαχείρισή τους. Και τούτο διότι τέτοιες μειώσεις είναι κατά κανόνα αποτέλεσμα αλλαγών στη χρήση αυτών των οικοτόπων από τον άνθρωπο. Αντιθέτως, η εφαρμογή των απαγορεύσεων του άρθρου 5 της οδηγίας για τα πτηνά ήδη σε περίπτωση απλής αποδοχής των υποβαθμίσεων που αναφέρονται στη διάταξη αυτή θα ήταν συχνά λιγότερο πρόσφορη για τη διατήρηση των πληθυσμών αυτών, και επομένως δεν θα ήταν το ηπιότερο μέσο.

85. Στην οδηγία για τα πτηνά σαφώς υπάρχουν ερείσματα για τους ανωτέρω συλλογισμούς. Το άρθρο 5 δεν απαιτεί καθεστώς αυστηρής προστασίας, αλλά ένα *γενικό καθεστώς προστασίας* όλων των πτηνών της Ευρώπης. Στο άρθρο 3 θεσπίζεται μια πρόσθετη υποχρέωση προστασίας των οικοτόπων των κοινών ειδών⁴³. Οι οικότοποι των σπάνιων και ιδιαίτερα απειλούμενων ειδών καθώς και των αποδημητικών πτηνών πρέπει βάσει του άρθρου 4 της οδηγίας για τα πτηνά σε συνδυασμό με τα άρθρα 6 και 7 της οδηγίας για τους οικοτόπους να τυγχάνουν αυξημένης προστασίας, ιδίως μέσω της θέσπισης ζωνών ειδικής προστασίας. Εφόσον ορισμένες δραστηριότητες θέτουν πράγματι σε κίνδυνο την κατάσταση διατηρήσεως των ειδών πτηνών, εφαρμόζονται συμπληρωματικώς το άρθρο 5 και το άρθρο 2, σημείο 1, στοιχείο α', της οδηγίας για την περιβαλλοντική ευθύνη.

86. Επιπλέον, η οδηγία για τα πτηνά, σε αντίθεση με την οδηγία για τους οικοτόπους, δεν περιέχει κατάλληλη διάταξη θεσπίζουσα εξαίρεση, ώστε να εξισορροπηθούν τα αντίθετα συμφέροντα. Ενώ η δεύτερη επιτρέπει παρεκκλίσεις για κάθε νοητό λόγο προέχοντος δημοσίου συμφέροντος (άρθρο 16, παράγραφος 1, στοιχείο γ'), η πρώτη επιτρέπει, εκτός πολύ ειδικών λόγων, μόνον την ορθολογική εκμετάλλευση ορισμένων πτηνών σε μικρές ποσότητες, και αυτό υπό αυστηρά ελεγχόμενους όρους και με επιλεκτικό τρόπο (άρθρο 9, παράγραφος 1, στοιχείο γ').

87. Ως εκ τούτου δεν θεωρώ εύλογη τη μεταφορά, χωρίς περιορισμούς, της ερμηνείας που δόθηκε στην έννοια της πρόθεσης του άρθρου 12, παράγραφος 1, της οδηγίας για τους οικοτόπους στην έννοια της πρόθεσης του άρθρου 5 της οδηγίας για τα πτηνά.

⁴¹ Πρβλ. Machtans, C., Wedeles, C. και Bayne, E., «A first estimate for Canada of the number of birds killed by colliding with building windows», *Avian Conservation and Ecology* 8.2 (2013), σ. 5.

⁴² Πρβλ. ενδεικτικώς Slater, F. M., «An assessment of wildlife road casualties—the potential discrepancy between numbers counted and numbers killed», *Web Ecology* 3.1 (2002), σ. 33.

⁴³ Απόφαση της 13ης Ιουνίου 2002, Επιτροπή κατά Ιρλανδίας (Χιονόκοτα) (C-117/00, EU:C:2002:366, σκέψεις 15 επ.).

88. Εντούτοις, δεδομένων των διαπιστώσεων της απόφασης για το δάσος της Białowieża⁴⁴ δεν επιτρέπεται να επιχειρηθεί η αποφυγή αυτού του αποτελέσματος διά της εφαρμογής των απαγορεύσεων του άρθρου 5, στοιχεία α' και β', της οδηγίας για τα πτηνά μόνον σε περιπτώσεις σκόπιμης υποβάθμισης και του παράλληλου αποκλεισμού της εφαρμογής τους σε περιπτώσεις υποβαθμίσεων που απλώς γίνονται αποδεκτές. Το αποτέλεσμα αυτό θα ήταν επίσης απρόσφορο σε περιπτώσεις σπανίων ειδών που απειλούνται σοβαρά, διότι στα είδη αυτά οι περιορισμοί λόγω των απαγορεύσεων παραμένουν περιορισμένοι ως προς την έκταση, ενώ η θετική συνεισφορά τους στην κατάσταση διατηρήσεως αυτών των ειδών δύναται να είναι σημαντική.

89. Μια κατάλληλη εξισορρόπηση μεταξύ των επηρεαζόμενων δραστηριοτήτων και των σκοπών της οδηγίας συνίσταται αντιθέτως στην υπαγωγή στις απαγορεύσεις αυτές των υποβαθμίσεων που απλώς γίνονται αποδεκτές, μόνο στον βαθμό που αυτό είναι αναγκαίο υπό το φως του σκοπού του άρθρου 2 της οδηγίας για τα πτηνά. Πρέπει επομένως να γίνει αποδεκτό ότι αυτή η ερμηνεία είναι πολυπλοκότερη ως προς την εφαρμογή της, διότι προϋποθέτει τη συνεκτίμηση της καταστάσεως διατηρήσεως των ειδών πτηνών. Σε κάθε περίπτωση ανταποκρίνεται κατ' αποτέλεσμα στην ευρεία εφαρμογή των απαγορεύσεων στην προαναφερθείσα απόφαση για το δάσος της Białowieża, διότι η περίπτωση εκείνη αφορούσε πολύ σπάνια είδη πτηνών σε μια ζώνη καθορισμένη για την ειδική προστασία τους⁴⁵.

90. Ως εκ τούτου, οι απαγορεύσεις της θανάτωσης και της καταστροφής σύμφωνα με το άρθρο 5, στοιχεία α' και β', της οδηγίας για τα πτηνά δεν προϋποθέτουν κατ' αρχήν τον κίνδυνο αρνητικών επιπτώσεων του επίμαχου μέτρου στην κατάσταση διατηρήσεως των εκάστοτε ζωικών ειδών. Ακόμη και μια ευνοϊκή κατάσταση διατηρήσεως του οικείου είδους δεν αποκλείει την εφαρμογή αυτών των απαγορεύσεων. Εντούτοις, όταν οι επιπτώσεις σε πτηνά δεν είναι σκόπιμες, αλλά απλώς γίνονται αποδεκτές, οι απαγορεύσεις βάσει του άρθρου 5, στοιχεία α' και β', της οδηγίας για τα πτηνά ισχύουν μόνο στον βαθμό που αυτό είναι αναγκαίο για να διατηρηθεί ή να προσαρμοσθεί, κατά την έννοια του άρθρου 2, ο πληθυσμός αυτών των ειδών σε επίπεδο που να ανταποκρίνεται μεταξύ άλλων στις οικολογικές, επιστημονικές και μορφωτικές απαιτήσεις, λαμβάνοντας, ωστόσο, υπόψη τις οικονομικές και ψυχαγωγικές απαιτήσεις.

91. Συμπληρωματικά πρέπει να υπομνησθεί ότι οι απαγορεύσεις πρέπει να διατυπώνονται με σαφήνεια, ιδίως όταν έχουν ποινικό χαρακτήρα⁴⁶. Για τον λόγο αυτόν επαφίεται στα κράτη μέλη η συγκεκριμενοποίηση των απαγορεύσεων του άρθρου 5, στοιχεία α' και β', της οδηγίας για τα πτηνά κατά τη μεταφορά της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο. Για τον σκοπό αυτόν πρέπει να θεσπιστούν αντίστοιχες ρυθμίσεις. Επιπλέον, συχνά απαιτούνται συγκεκριμένες υποδείξεις ως προς τις μορφές συμπεριφοράς που απαγορεύονται και ως προς τους τόπους όπου απαιτείται ιδιαίτερη προσοχή.

γ) Ενδιάμεσο συμπέρασμα

92. Βάσει των ανωτέρω, οι απαγορεύσεις της θανάτωσης και της καταστροφής σύμφωνα με το άρθρο 5, στοιχεία α' και β', της οδηγίας για τα πτηνά και το άρθρο 12, παράγραφος 1, στοιχεία α' και γ', της οδηγίας για τους οικοτόπους δεν προϋποθέτουν κατ' αρχήν τον κίνδυνο αρνητικών επιπτώσεων του επίμαχου μέτρου στην κατάσταση διατηρήσεως των εκάστοτε ζωικών ειδών. Ακόμη και μια ευνοϊκή κατάσταση διατηρήσεως του οικείου είδους δεν αποκλείει την εφαρμογή αυτών των απαγορεύσεων.

⁴⁴ Βλ. ανωτέρω, σημείο 77.

⁴⁵ Απόφαση της 17ης Απριλίου 2018, Επιτροπή κατά Πολωνίας (Δάσος της Białowieża) (C-441/17, EU:C:2018:255, σκέψη 18).

⁴⁶ Πρβλ. τις προτάσεις μου στην υπόθεση Tronex (C-624/17, EU:C:2019:150, σημεία 51 και 52 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

93. Εντούτοις, όταν οι υποβαθμίσεις σε σχέση με τα πτηνά δεν είναι σκόπιμες, αλλά απλώς γίνονται αποδεκτές, οι απαγορεύσεις βάσει του άρθρου 5, στοιχεία α' και β', της οδηγίας για τα πτηνά ισχύουν μόνο στον βαθμό που αυτό είναι αναγκαίο για να διατηρηθεί ή να προσαρμοσθεί, κατά την έννοια του άρθρου 2, ο πληθυσμός αυτών των ειδών σε επίπεδο που να ανταποκρίνεται μεταξύ άλλων στις οικολογικές, επιστημονικές και μορφωτικές απαιτήσεις, λαμβάνοντας, ωστόσο, υπόψη τις οικονομικές και ψυχαγωγικές απαιτήσεις.

2. Ως προς τις απαγορεύσεις ενόχλησης

94. Ως προς την απαγόρευση ενόχλησης, φαίνεται να υφίσταται διαφορά μεταξύ της οδηγίας για τα πτηνά και της οδηγίας για τους οικοτόπους. Εν τέλει, όμως, πρέπει αμφότερες οι απαγορεύσεις να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι έχει σημασία η κατάσταση διατηρήσεως του οικείου είδους.

α) Η οδηγία για τα πτηνά

95. Σύμφωνα με το άρθρο 5, στοιχείο δ', της οδηγίας για τα πτηνά η απαγόρευση ενόχλησης ειδών πτηνών ισχύει, ιδιαίτερα κατά την περίοδο αναπαραγωγής και εξαρτήσεως, μόνον όταν αυτή έχει σημαντικές συνέπειες σε σχέση με τους αντικειμενικούς σκοπούς της οδηγίας. Ένας τέτοιος περιορισμός είναι αναγκαίος ιδίως σε σχέση με την παρενόχληση των πτηνών, διότι κατά την κοινή πείρα αποδέχεται την παρενόχληση αυτή όποιος κινείται στους οικοτόπους τους, π.χ. σε περιπάτους, στον δρόμο προς την εργασία του ή και στο μπαλκόνι του.

96. Σκοπός της οδηγίας για τα πτηνά είναι, σύμφωνα με το άρθρο 1 αυτής, η προστασία όλων των ειδών πτηνών στο ευρωπαϊκό έδαφος. Για τον σκοπό αυτόν τα κράτη μέλη πρέπει, κατά το άρθρο 2, να υιοθετούν όλα τα αναγκαία μέτρα με σκοπό να διατηρηθεί ή να προσαρμοσθεί ο πληθυσμός όλων των ειδών πτηνών στο ευρωπαϊκό έδαφος σε ένα επίπεδο που να ανταποκρίνεται ιδιαίτερα στις οικολογικές, επιστημονικές και μορφωτικές απαιτήσεις, λαμβάνοντας, ωστόσο, υπόψη τις οικονομικές και ψυχαγωγικές απαιτήσεις.

97. Μολονότι τα κράτη μέλη διαθέτουν συναφώς, με την επιφύλαξη ειδικότερων ρυθμίσεων, διακριτική ευχέρεια⁴⁷, η τρίτη, η πέμπτη, η έβδομη, η όγδοη και κυρίως η δέκατη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας δείχνουν ότι τα κράτη μέλη οφείλουν να διατηρούν τους πληθυσμούς όλων των ειδών πτηνών που ζουν εκ φύσεως σε άγρια κατάσταση στην Ένωση σε «ικανοποιητικό επίπεδο»⁴⁸.

98. Εντούτοις, η κατάσταση διατηρήσεως είναι μόνο ένα στοιχείο που έχει σημασία για την αξιολόγηση μιας ενόχλησης. Ήδη η διατύπωση του άρθρου 5, στοιχείου δ', της οδηγίας για τα πτηνά δείχνει ότι σε κάθε περίπτωση πρέπει να αποφεύγονται ενοχλήσεις κατά την περίοδο αναπαραγωγής και εξαρτήσεως. Αυτή η συγκεκριμενοποίηση έχει νόημα, διότι η αναπαραγωγή και η περίοδος της εξάρτησης είναι κεντρικής σημασίας για την κατάσταση διατηρήσεως. Όμως ακόμη και οι ενοχλήσεις κατά τη διάρκεια αυτών των περιόδων απαγορεύονται μόνον όταν είναι σημαντικές. Αυτό πρέπει να θεωρηθεί ότι συντρέχει τουλάχιστον όταν η ενόχληση επηρεάζει

⁴⁷ Πρβλ. αποφάσεις της 8ης Ιουλίου 1987, Επιτροπή κατά Βελγίου (247/85, EU:C:1987:339, σκέψη 8) και Επιτροπή κατά Ιταλίας (262/85, EU:C:1987:340, σκέψη 8), καθώς και της 19ης Ιανουαρίου 1994, Association pour la protection des animaux sauvages κ.λπ. (C-435/92, EU:C:1994:10, σκέψη 20).

⁴⁸ Πρβλ. αποφάσεις της 27ης Απριλίου 1988, Επιτροπή κατά Γαλλίας (252/85, EU:C:1988:202, σκέψη 28), της 16ης Οκτωβρίου 2003, Ligue pour la protection des oiseaux κ.λπ. (C-182/02, EU:C:2003:558, σκέψη 17), και της 23ης Απριλίου 2020, Επιτροπή κατά Φινλανδίας (Εαρινή θήρα αρσενικών πτηνών του είδους «πουπουλόπαπια») (C-217/19, EU:C:2020:291, σκέψη 68), καθώς και τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα L. A. Geelhoed στην υπόθεση WWF Italia κ.λπ. (C-60/05, EU:C:2006:116, σημείο 50), και τις προτάσεις μου στην υπόθεση Επιτροπή κατά Ιρλανδίας (C-418/04, EU:C:2006:569, σημεία 111 και 112).

σπάνια πτηνά κατά την αναπαραγωγή και την περίοδο εξάρτησης. Αντιστοίχως, το Δικαστήριο έχει ήδη κρίνει ότι υλοτομήσεις που υποβαθμίζουν έναν σημαντικό οικοτόπο για σπάνια είδη πτηνών δύνανται να συνιστούν απαγορευμένη ενόχληση⁴⁹.

99. Δεδομένου ότι, κατά τα ανωτέρω, ήδη η απαγόρευση αυτή καθ' εαυτήν περιλαμβάνει τις επιπτώσεις στην κατάσταση διατηρήσεως του εκάστοτε είδους, δεν απαιτείται λεπτομερής ανάλυση της έννοιας της πρόθεσης έναντι της οδηγίας για τους οικοτόπους.

100. Ως εκ τούτου, οι ενοχλήσεις πρέπει να απαγορεύονται βάσει του άρθρου 5, στοιχείου δ', της οδηγίας για τα πτηνά εφόσον έχουν σημαντικές επιπτώσεις στον σκοπό της διατηρήσεως ή προσαρμογής των πληθυσμών των ειδών πτηνών σε ένα ικανοποιητικό επίπεδο, και ιδίως όταν επηρεάζουν σπάνια πτηνά κατά την αναπαραγωγή ή την περίοδο εξάρτησης.

β) Ως προς την οδηγία για τους οικοτόπους

101. Οι σκοποί της οδηγίας για τους οικοτόπους είναι διατυπωμένοι κατά τρόπο παρόμοιο με αυτούς της οδηγίας για τα πτηνά. Πράγματι, κατά το άρθρο 2, παράγραφος 2, της οδηγίας για τους οικοτόπους η οδηγία αυτή αποσκοπεί στη διασφάλιση της διατηρήσεως ή της αποκαταστάσεως σε ικανοποιητική κατάσταση διατηρήσεως, των άγριων ειδών χλωρίδας και πανίδας κοινοτικού ενδιαφέροντος. Ταυτόχρονα, κατά τη λήψη μέτρων βάσει της οδηγίας πρέπει, σύμφωνα με το άρθρο της 2, παράγραφος 3, να λαμβάνονται υπόψη οι οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές απαιτήσεις, καθώς και οι περιφερειακές και τοπικές ιδιομορφίες.

102. Εντούτοις, σε αντίθεση με το άρθρο 5, στοιχείο δ', της οδηγίας για τα πτηνά, η απαγόρευση της ενόχλησης βάσει του άρθρου 12, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας για τους οικοτόπους δεν συνδέεται ρητώς με τους σκοπούς της οδηγίας και ιδίως με την κατάσταση διατηρήσεως των οικείων ειδών. Υπάρχει όμως μια αναλογία η οποία συνίσταται στο ότι η απαγόρευση ισχύει ιδίως κατά τη διάρκεια των περιόδων αναπαραγωγής, εξάρτησης, διαχείμασης και μετανάστευσης. Στις περιόδους αυτές θεωρείται ότι τα είδη είναι ιδιαίτερα ευάλωτα σε ενόχληση⁵⁰ και ως εκ τούτου έχουν κατά κανόνα ιδιαίτερη σημασία για την κατάσταση διατηρήσεως των ειδών. Εκτός αυτού, είναι προφανές ότι πρέπει να απαγορευθεί η ενόχληση των *ειδών*, ενώ η απαγόρευση θανάτωσης σύμφωνα με το άρθρο 12, παράγραφος 1, στοιχείο α', και τον ορισμό του άρθρου 1, στοιχείου ιγ', της οδηγίας για τους οικοτόπους αφορά *κάθε μεμονωμένο δείγμα* των προστατευόμενων ειδών.

103. Κατ' αντιστοιχία προς τα ανωτέρω, η Επιτροπή προτείνει, όχι στην παρούσα διαδικασία, αλλά στο έγγραφο καθοδήγησής της, να υπόκεινται στην απαγόρευση οι ενοχλήσεις μόνον όταν με την επίμαχη ενέργεια μειώνονται οι πιθανότητες επιβίωσης, η επιτυχία της αναπαραγωγής ή η ικανότητα αναπαραγωγής ενός προστατευόμενου είδους ή όταν αυτή η ενέργεια οδηγεί σε συρρίκνωση της περιοχής εξάπλωσης⁵¹.

104. Όπως και στην προστασία των πτηνών, ένας τέτοιος περιορισμός είναι αναγκαίος για να αποτραπεί ο δυσανάλογος περιορισμός ανθρώπινων δραστηριοτήτων από την απαγόρευση ενόχλησης, χωρίς να ληφθούν υπόψη οι οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές απαιτήσεις που αναφέρονται στο άρθρο 2, παράγραφος 3, της οδηγίας για τους οικοτόπους. Τα προστατευόμενα ζωικά είδη του παραρτήματος IV, στοιχείο α', απαντούν μεν λιγότερο συχνά από ευρέως διαδεδομένα είδη πτηνών, αλλά δεν φαίνεται αναγκαίο ούτε εύλογο να υποχρεούται ο άνθρωπος

⁴⁹ Απόφαση της 17ης Απριλίου 2018, Επιτροπή κατά Πολωνίας (Δάσος της Białowieża) (C-441/17, EU:C:2018:255, σκέψεις 251 επ.).

⁵⁰ Έγγραφο καθοδήγησης της Επιτροπής (μνημονευθέν στην υποσημείωση 19, κεφάλαιο 2, σημείο 41 [σ. 42 της γερμανικής έκδοσης]).

⁵¹ Μνημονευθέν στην υποσημείωση 19, κεφάλαιο 2, σημείο 39 (σ. 42 της γερμανικής έκδοσης).

να αποφεύγει *πάντα* αυτά τα είδη μόλις αντιληφθεί ότι ευρίσκεται κοντά τους, προκειμένου να αποκλείσει κάθε ενόχληση. Ιδίως στην περίπτωση νυχτερίδων ή ορισμένων αμφιβίων και πεταλούδων μπορούν σαφώς να συμβούν τέτοιες συναντήσεις.

105. Η μέχρι τούδε νομολογία σχετικά με την παράβαση της απαγόρευσης ενόχλησης μπορεί επίσης να γίνει αντιληπτή υπ' αυτήν την έννοια. Το Δικαστήριο τόνισε μεν σε σχέση με την απαγόρευση ενόχλησης ότι η σταθερότητα ενός πληθυσμού και το μέγεθος των οικείων πληθυσμών δεν αποκλείουν την εφαρμογή της. Εντούτοις, οι αντίστοιχες υποθέσεις για τη θαλάσσια χελώνα *caretta caretta* αφορούσαν δραστηριότητες στην περιοχή ζωνών διατήρησης που καθορίστηκαν λόγω της μεγάλης σημασίας τους για τα εκάστοτε είδη⁵², ενώ η απόφαση για την οχιά της Μήλου είχε ως αντικείμενο μια περιοχή κρίσιμη για αυτό το είδος⁵³. Επίσης, στην απόφαση για το νερόφιδο της Κύπρου επρόκειτο για μια περιοχή που αναντίρρητα έπρεπε να έχει τεθεί σε καθεστώς προστασίας⁵⁴. Σε τέτοιους τόπους οι αυξημένες υποχρεώσεις επιμέλειας για την αποφυγή ενοχλήσεων είναι σαφώς εύλογες.

106. Εντούτοις, η ερμηνεία της απαγόρευσης ενόχλησης βάσει του σκοπού της οδηγίας για τους οικοτόπους δεν περιορίζει μόνον την εφαρμογή της σε μεμονωμένες και εν τέλει ασήμαντες ενοχλήσεις επιμέρους δειγμάτων. Συνεπάγεται επίσης, στον αντίποδα, ότι η απαγόρευση ενόχλησης προστατεύει σημαντικούς οικοτόπους των ειδών, ανεξαρτήτως αν επιμέρους δείγματα βρίσκονται εκεί στην παρούσα χρονική στιγμή, αν υπάρχουν εκεί τόποι αναπαραγωγής και ανάπαυσης ή αν έχουν καθοριστεί εκεί ζώνες διατηρήσεως. Και τούτο διότι τυχόν υποβάθμιση ή εξαφάνιση του οικοτόπου δύναται, ιδίως υπό το φως των σκοπών της οδηγίας, να προκαλέσει σημαντική ενόχληση του οικείου είδους ανεξάρτητα από τους παράγοντες αυτούς.

107. Ως εκ τούτου πρέπει η απαγόρευση ενόχλησης βάσει του άρθρου 12, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας για τους οικοτόπους να περιοριστεί σε ενέργειες που είναι κατ' ιδιαίτερο τρόπο πρόσφορες να υποβαθμίσουν την κατάσταση διατηρήσεως των προστατευόμενων ειδών, ιδίως σε τόπους που έχουν ιδιαίτερη σημασία για τα είδη αυτά ή στους οποίους επηρεάζονται κατά την αναπαραγωγή, την περίοδο εξάρτησης, τη διαχείμαση και τη μετανάστευση.

Δ. Το επίπεδο αξιολόγησης της καταστάσεως διατηρήσεως (τρίτο ερώτημα)

108. Δεδομένου ότι η κατάσταση διατηρήσεως του οικείου είδους έχει σημασία τουλάχιστον για τις απαγορεύσεις ενόχλησης και εν μέρει και για τις λοιπές απαγορεύσεις της οδηγίας για τα πτηνά, πρέπει να απαντηθεί το τρίτο ερώτημα που αναφέρεται στο επίπεδο στο οποίο αξιολογείται η κατάσταση διατήρησης.

109. Υποβοηθητικές ως προς το ζήτημα αυτό είναι οι πρόσφατες διαπιστώσεις της δεύτερης απόφασης για την προστασία του λύκου στη Φινλανδία. Στην υπόθεση εκείνη επρόκειτο για την αξιολόγηση της καταστάσεως διατηρήσεως του οικείου είδους κατά τη χορήγηση παρέκκλισης βάσει του άρθρου 16 της οδηγίας για τους οικοτόπους. Εάν μεταφερθούν οι γενόμενες στην

⁵² Απόφαση της 30ής Ιανουαρίου 2002, Επιτροπή κατά Ελλάδος (*Caretta caretta*) (C-103/00, EU:C:2002:60, σκέψη 17), και προτάσεις μου στην υπόθεση Επιτροπή κατά Ελλάδος (Κυπριασία) (C-504/14, EU:C:2016:105, σημεία 1 και 13).

⁵³ Απόφαση της 16ης Μαρτίου 2006, Επιτροπή κατά Ελλάδος (*Vipera schweizeri*) (C-518/04, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2006:183, σκέψη 15).

⁵⁴ Απόφαση της 15ης Μαρτίου 2012, Επιτροπή κατά Κύπρου (*Natrix cypriaca*) (C-340/10, EU:C:2012:143, σκέψεις 16 και 18 καθώς και 63 έως 65).

υπόθεση εκείνη διαπιστώσεις στον έλεγχο μιας υποβάθμισης, ο έλεγχος αυτός πρέπει να βασιστεί σε κριτήρια που να διασφαλίζουν τη μακροπρόθεσμη διατήρηση της δυναμικής και της κοινωνικής σταθερότητας του συγκεκριμένου είδους⁵⁵.

110. Κατά τη διαδικασία αυτή πρέπει να εξεταστούν τόσο η περιοχή του κράτους μέλους όσο και η εκάστοτε βιογεωγραφική περιοχή, προκειμένου να ερευνηθούν, σε ένα πρώτο στάδιο, η κατάσταση διατηρήσεως των πληθυσμών των οικείων ειδών και, εν συνεχεία, οι γεωγραφικές και δημογραφικές συνέπειες που ενδέχεται να προκύψουν από τις ενοχλήσεις⁵⁶.

111. Συναφώς, η αξιολόγηση των συνεπειών μιας υποβαθμίσεως στο επίπεδο του εδάφους ενός τοπικού πληθυσμού είναι εν γένει αναγκαία, προκειμένου να καθοριστούν οι συνέπειές της επί της καταστάσεως διατηρήσεως του συγκεκριμένου πληθυσμού σε μεγαλύτερη κλίμακα. Εξάλλου, η κατάσταση διατηρήσεως ενός πληθυσμού σε εθνική ή βιογεωγραφική κλίμακα εξαρτάται επίσης από τα σωρευτικά αποτελέσματα των διαφόρων ενοχλήσεων που επηρεάζουν τοπικές περιοχές⁵⁷.

112. Ως εκ τούτου, στον βαθμό που κατά την εφαρμογή των απαγορεύσεων του άρθρου 5 της οδηγίας για τα πτηνά και του άρθρου 12, παράγραφος 1, της οδηγίας για τους οικοτόπους έχει σημασία η κατάσταση διατηρήσεως των πληθυσμών του οικείου είδους, αυτή πρέπει να αξιολογείται στο επίπεδο του εδάφους αυτού του κράτους μέλους ή, αν τα σύνορα του εν λόγω κράτους μέλους καλύπτουν περισσότερες βιογεωγραφικές περιοχές ή, ακόμη, αν το απαιτεί η περιοχή της φυσικής κατανομής του είδους, στο επίπεδο της οικείας βιογεωγραφικής περιοχής και, κατά το μέτρο του δυνατού, σε διασυνοριακό επίπεδο⁵⁸.

V. Πρόταση

113. Κατά συνέπεια, προτείνω στο Δικαστήριο να αποφανθεί ως εξής:

- 1) Τα κράτη μέλη υποχρεούνται βάσει των άρθρων 1 και 5 της οδηγίας 2009/147/EK περί της διατηρήσεως των αγρίων πτηνών να θεσπίζουν ρυθμίσεις για την προστασία όλων των ειδών πτηνών που ζουν εκ φύσεως σε άγρια κατάσταση στο ευρωπαϊκό έδαφος των κρατών μελών στο οποίο εφαρμόζεται η Συνθήκη. Προστατευτικές διατάξεις που περιλαμβάνουν μόνον είδη του παραρτήματος I της οδηγίας ή είδη τα οποία απειλούνται σε κάποιο βαθμό ή των οποίων ο πληθυσμός τείνει να μειωθεί μακροπρόθεσμα δεν πληρούν τις απαιτήσεις αυτές.
- 2) Η θεσπιζόμενη στο άρθρο 12, παράγραφος 1, στοιχείο δ', της οδηγίας 92/43/EK για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας απαγόρευση καταστροφής ή βλάβης των τόπων αναπαραγωγής των ζώων του παραρτήματος IV, στοιχείο α', δεν προϋποθέτει την ύπαρξη απειλής επιδεινώσεως της καταστάσεως διατηρήσεως των πληθυσμών του οικείου είδους λόγω της επίμαχης ενέργειας. Ακόμη και μια ευνοϊκή κατάσταση διατηρήσεως του οικείου είδους δεν επηρεάζει την απαγόρευση.

⁵⁵ Απόφαση της 10ης Οκτωβρίου 2019, Luonnonsuojeluyhdistys Tapiola (C-674/17, EU:C:2019:851, σκέψη 57).

⁵⁶ Απόφαση της 10ης Οκτωβρίου 2019, Luonnonsuojeluyhdistys Tapiola (C-674/17, EU:C:2019:851, σκέψη 58).

⁵⁷ Απόφαση της 10ης Οκτωβρίου 2019, Luonnonsuojeluyhdistys Tapiola (C-674/17, EU:C:2019:851, σκέψη 59).

⁵⁸ Απόφαση της 10ης Οκτωβρίου 2019, Luonnonsuojeluyhdistys Tapiola (C-674/17, EU:C:2019:851, σκέψη 61).

- 3) Οι απαγορεύσεις της θανάτωσης και της καταστροφής κατά το άρθρο 5, στοιχεία α' και β', της οδηγίας 2009/147 και το άρθρο 12, παράγραφος 1, στοιχεία α' και γ', της οδηγίας 92/43 δεν προϋποθέτουν κατ' αρχήν τον κίνδυνο αρνητικών επιπτώσεων του επίμαχου μέτρου στην κατάσταση διατηρήσεως των εκάστοτε ζωικών ειδών. Ακόμη και μια ευνοϊκή κατάσταση διατηρήσεως του οικείου είδους δεν αποκλείει την εφαρμογή αυτών των απαγορεύσεων.

Εντούτοις, όταν η υποβάθμιση των πτηνών δεν είναι σκόπιμη, αλλά απλώς γίνεται αποδεκτή, οι απαγορεύσεις βάσει του άρθρου 5, στοιχεία α' και β', της οδηγίας 2009/147 ισχύουν μόνο στον βαθμό που αυτό είναι αναγκαίο για να διατηρηθεί ή να προσαρμοσθεί, κατά την έννοια του άρθρου 2, ο πληθυσμός αυτών των ειδών σε επίπεδο που να ανταποκρίνεται μεταξύ άλλων στις οικολογικές, επιστημονικές και μορφωτικές απαιτήσεις, λαμβάνοντας, ωστόσο, υπόψη τις οικονομικές και ψυχαγωγικές απαιτήσεις.

- 4) Βάσει του άρθρου 5, στοιχείο δ', της οδηγίας 2009/147, οι ενοχλήσεις πρέπει να απαγορεύονται εφόσον έχουν σημαντικές επιπτώσεις στον σκοπό της διατηρήσεως ή προσαρμογής των πληθυσμών των ειδών πτηνών σε ένα ικανοποιητικό επίπεδο, και ιδίως όταν επηρεάζουν σπάνια πτηνά κατά την αναπαραγωγή ή την περίοδο εξάρτησης.

Η απαγόρευση ενόχλησης βάσει του άρθρου 12, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας 92/43 περιορίζεται σε ενέργειες που είναι κατ' ιδιαίτερο τρόπο πρόσφορες να υποβαθμίσουν την κατάσταση διατηρήσεως των προστατευόμενων ειδών, ιδίως σε τόπους που έχουν ιδιαίτερη σημασία για τα είδη αυτά ή στους οποίους επηρεάζονται κατά την αναπαραγωγή, την περίοδο εξάρτησης, τη διαχείριση και τη μετανάστευση.

- 5) Στον βαθμό που κατά την εφαρμογή των απαγορεύσεων του άρθρου 5 της οδηγίας 2009/147 και του άρθρου 12, παράγραφος 1, της οδηγίας 92/43 έχει σημασία η κατάσταση διατηρήσεως των πληθυσμών του οικείου είδους, αυτή πρέπει να αξιολογείται στο επίπεδο του εδάφους αυτού του κράτους μέλους ή, αν τα σύνορα του εν λόγω κράτους μέλους καλύπτουν περισσότερες βιογεωγραφικές περιοχές ή, ακόμη, αν το απαιτεί η περιοχή της φυσικής κατανομής του είδους, στο επίπεδο της οικείας βιογεωγραφικής περιοχής και, κατά το μέτρο του δυνατού, σε διασυνοριακό επίπεδο.